

Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918)

Canan SEYFELİ*

Atıf/©: Seyfeli, Canan (2010). Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918), Milet ve Nihal, 7 (1), 95-136.

Özet: Makalenin konusu Hahambaşılığın 1847-1918 yılları arasındaki durumlarıyla ilgilidir. Kaynağı bu tarihler arasında 68 sayı yayımlanmış olan Osmanlı Devlet Salnameleridir. Amacı Osmanlı resmi yayın organlarında Hahambaşılığa bakışı ortaya koymaktır. Ayrıca Yahudilerin ayrı bir millet olarak kabul edilmelerinin resmi belgelerden hareketle anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Sonuç olarak Hahambaşılık ayrı bir millet olarak salnamelerde gayrimüslimlere yer verilen ilk sayıdan son sayıya kadar hepsinde kaydedilmiştir. Bunun yanında Osmanlı devletinde hahambaşılığın konumu, hahambaşının kaymakam olarak kabul edilmesi gibi, salnamele- re de yansımıştır. Osmanlı Yahudileri ayrı bir millet olarak kabul edilip "fetih öncesi yapının korunması" ilkesine göre idare edilmiştir. Fetihden önce Yahudiler, farklı cemaatlere ayrılmışlardı ve hepsinin bir baş hahamı vardı. İstanbul'un fethi sonrasında Bizans dönemindeki Romaniyot hahambaşının görevini sürdürmesine izin verilirken bütün Yahudiler üzerinde sorumlu addedilmiştir. Ancak 1492 ve devamında cemaatlerin fazla- laşmasıyla her cemaat kendi hahamının Osmanlıya karşı sorumlu başhaham olmasını istemiştir. Bu olmayınca, hiç olmaması yönündeki isteklerini bildirerek hahambaşılık fermanının verilmemesine yol açmışlar- dır. Bu durum, yine kendi istekleriyle 1835'de hahambaşılık yeniden tesis edilene kadar böyle devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yahudiler, Musevilik, Hahambaşılık, Osmanlı Devlet Salnameleri, Gayrimüslimler, Millet Sistemi.

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [cseyfeli@yahoo.com].

Giriş

Bu çalışma 1847-1918 yılları arasında 68 sayı halinde yayımlanan Osmanlı Devlet Salnamelerinde Musevi Hahambaşılığına ait kayıtları ele almıştır.

Çalışmanın amacı yaklaşık üççeyrek asırlık süreçte Hahambaşılıkla ilgili Osmanlı resmi yayınlarındaki temel gelişmelere ışık tutmaktır. Osmanlı resmi yayın organı olması münasebetiyle yapılacak Hahambaşılık konulu çalışmalarda yaşanan sürecin bütün olarak görülmesine ve kolay takip edilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Önce salnamelerin çıkış tarihine kadar Osmanlı devletinde Yahudilerin genel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra İstanbul merkezli Hahambaşılığın fetih sonrasındaki konumu ve Tanzimat arifesinde diğer hahambaşılıkların üstünde kabul edilerek Hahambaşılığın ihdas edilmesi ele alınmıştır.

Konu gayrimüslimlerden Yahudiler ve Osmanlı devletindeki vaziyetleri olunca “Osmanlı Gayrimüslimleri İdare Sistemi” ile de ilgilidir. Bu nedenle Hahambaşılık ve onun tesisi Osmanlı gayrimüslimleri idare sistemi merkezli olarak ele alınmıştır. Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimleri idare biçiminin “*fetihden önceki yapının korunması*” ilkesine dayandığı başka çalışmalarda değerlendirilmiştir.¹ Bunun yanında Osmanlı Yahudileri ve idare biçimleri hususundaki değerlendirme bu makalenin konularından birisidir.

¹ Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimleri idare sisteminin Ermeniler örneğini görmek için konu hakkında yaptığımız ilk çalışmamız “İstanbul Ermeni Patrikliği” isimli master çalışmasına bakılabilir. (Canan Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği, Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı*, Ankara: Aziz Andaç Yay., 2005, ss. 55 vd.) Sonraki çalışmalarımız ise Süryaniler örneği üzerinedir. Geniş bilgi için bkz. (Canan Seyfeli, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimler: Tur-Abdin Bölgesi”, *Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu*’nda Sunulmuş Bildiri, 19-20 Haziran 2003, Midyat-Mardin, 2003; Canan Seyfeli, “The Administrative Structure of the Syrian Al-Kadim Church during the Ottoman Empire”, *IX. Symposium Syriacum du 20 au 23 Septembre 2004*, Universite Saint-Esprit de Kaslik, Jounieh-Liban, 2004.) Sempozyumda sunulmuş bildiri. Bu bildirinin Türkçesi için bkz. (Canan Seyfeli, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryani Kadim Kilisesi Örneği”, *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss.251-265) ; Ermeniler örneği için bkz. (Canan Seyfeli, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği”, *Milel ve Nihal*, c. 1, S. 1, Aralık 2003, ss. 125-149.

Amacı ise Hahambaşılığın Salnamelerdeki durumunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Osmanlı Yahudilerinin idaresinde “*fetihten önceki yapının korunması*” ilkesi düşünüldüğünde iki temel husus söz konusudur. Birincisi, Osmanlı toprakları genişlerken Yahudilerin yaşadıkları coğrafyanın da hakimiyet alanına girerek veya göçlerle gelerek Osmanlı Yahudi nüfusunun oluşması sürecinde değişim ve dönüşümün sürekliliğidir. Bu husus, Osmanlının gayrimüslimleri idare sisteminin çeşitli şekillerde; millet sistemi, zimmilik, ruhani nitelikli iltizam sistemi gibi isimlendirmelerle ifade edilmeye çalışılmıştır.² Her şeyden önce hem bu makalede hem de diğer çalışmalarda geçmişe dönük bir isimlendirme ve tanımlama yapılmaktadır. Bu isimlendirme ve tanımlamalar bazen aynı çalışmalarda “mit”, “efsane” diye de nitelendirilmiştir. Bu isimlendirme ve tanımlamaların yetersiz kalması yüzyılları kapsayan uzun bir süreçte Osmanlı resmi bakışının değişim geçirmesidir. Ancak hem Osmanlının bu genel değişimi hem de Gayrimüslimleri idare sistemine etki eden faktörlerin değişim ve dönüşüm geçirmesi sistemin anlaşılmasını engellerken bir sistemin varlığı hususunda da tereddütleri meydana getirmektedir. Bunun için, aynı çalışmalar “mit” ifadesini kullanmaktan geri kalamıyor. Oysa “*fetihten önceki yapının korunması*” ilkesi bir taraftan Osmanlının İslam zimmi hukukuna riayet etme gereğini duyarak kendisini ve hukukunu geçmişte derinlere götürmeyi, diğer tarafta öze yakın olma gayretini sürdürürken kaçır-

² Benjamin Braude, “Fundation Myths of the Millet System” , *Christians and Jews in the Ottoman Empire, Vol. I*, Ed.: Benjamin Braude ve Bernard Lewis, New York, London: Holmes-Moyer Pub., 1982, ss. 81 vd. ; Benjamin Braude, “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 245-254 ; Gilles Veinstein, “Fetihten Sonraki Osmanlı Millet Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler”, *I. Uluslar arası İstanbul’un Fethi Sempozyumu*, İstanbul, 24-25 Mayıs 1996, ss. 137-142 ; Cevdet Küçük, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 208-216 ; H. A. R. Gibb ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West, Vol. I, part II*, Oxford: Oxford Universty Press, 1957 ; M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yay., 2004, ss. 59-90 ; Stanford Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Milleti”, *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 307-321 ; Aryeh Shmuelevitz, “Millet Sistemi ve Musevi Cemaati”, *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 322-325.

nılmaz olan değişim ve dönüşüme ayak uydurur görünmeyi benimsemesini açıklar vaziyettedir. Gerçekte Osmanlı ne zimmi hukukunu tam olarak uygulamıştır ne de başından beri millet sistemini benimsemiştir. Ruhani Nitelikli İltizam usulüne gelince bu bütün gayrimüslim unsurların ve her bölgedeki gayrimüslim cemaatlerin durumunu izaha yetersiz kalmaktadır. Bu isimlendirme ve tanımlamaların yetersiz kalmasında en önemli etken Osmanlı demografik yapısının sürekli değişmesidir. Buna mutabık olarak özellikle İstanbul'un fethinden ileri gidildikçe idare sisteminin de değişim geçirmesi söz konusudur. Bu nedenle de sistemin genel yapısını belirlemek güçleşmektedir. Dolayısıyla çalışmalar hem verilerin çoğaldığı hem de sistemin belirginleştiği Tanzimat ve sonrası döneme yoğunlaşmaktadır.

Bahsi geçen Osmanlının bu durumuna matuf olarak *"fetihten önceki yapının korunması"* ilkesinin işleyişindeki temel hususlardan ikincisi ise kendisine has dini, sosyal vb. şartlara sahip gayrimüslim unsurların fetih esnasındaki durumları ve sonrasındaki zorunlu değişim ve dönüşümdür. Nitekim Hıristiyanların hiyerarşik bir dini yapıya sahip olmaları Osmanlı Gayrimüslimleri idare sistemi içerisinde daha kolay ve anlaşılır şekilde biçimlenmesine sebep olurken, mesela Ermeniler arasında önce Katolikleşme, sonra Protestan Ermeni cemaatinin oluşması gibi bir dönüşüm sistemin işleyişinin en belirgin örneğini vermektedir. Osmanlı Yahudilerine gelince, daha belirgin bir hiyerarşik yapıya sahip olmadıkları için Osmanlı Gayrimüslimleri idare sistemini bozan unsur olarak görülmektedir. Bu husus kısmen mantıklıdır. Çünkü, söylendiği gibi *"fetihten önceki yapının korunması"* ilkesine göre İstanbul fethedildiğinde Yahudi cemaatlerinin durumu korunmuştur. Ancak 1492 ve sonrasında farklı Yahudi cemaatlerinin Osmanlı hakimiyetine girmesi, hem de çoğunluğunun fetihle değil de göç vasıtasıyla gerçekleşmesi fetih öncesi durumun korunmasını kısa zamanda etkileyerek farklı görülmesine neden olmuştur. *"Fetihten önceki yapının korunması"* ilkesinde dini idarelerinin kendi içerisinde özgür bırakılmasından dolayı, farklı dini algılayış biçimine, geleneğe sahip olan Yahudi cemaatleri bir Osmanlı Yahudi birliği oluşturamadığı

için de doğrudan Osmanlı resmi makamlarına bağlı hale gelmiştir. Neticede Osmanlı, tebaasını idare etmek durumunda olduğundan Yahudi cemaatlerin işlerini ayrı ayrı müracaatlarıyla görmüştür.

Netice itibariyle Osmanlı Gayrimüslimleri artık resmi yayın organlarında “millet” olarak ifade etmeye ve farklı milletlerin varlığını kabul etmeye başladığı Tanzimat arifesinde Musevileri de kendi istekleri üzerine ayrı bir millet olarak kabul etmiştir (1835). Bu, Osmanlı devlet salnamelerinin ilkinde (1263/1847) “*Ruesay-ı milel-i hamse*” başlığı altında Rum, Ermeni, Ermeni Katolik ve Rum Katolik milletinden sonra beşinci sırada “*Hahambaşı Yakub*” kaydıyla yansımıştır.

Makalede, salnamelerde meydana gelen değişiklikler bir önceki yıla göre yeni kayıtlar belirtilerek verilmiştir. Eğer değişiklikler çoksa kolay takibi sağlaması için tamamı tablo halinde verilmiştir.

I- Osmanlı Devleti’nde Yahudiler

Osmanlı Devlet Salnamelerinin kapsadığı coğrafya Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce Yahudilerin Filistin ve çevresinden yayılarak yerleşmiş olduğu bir çok bölgeyi, şehri içine alıyordu. Roma ve ardından Bizans topraklarını oluşturan çoğu yerleşim yerinde, özellikle M. 70 yılında mabedin ikinci yıkılışından sonraki göçlerle oluşan Yahudi cemaatleri vardı.

Osmanlı Yahudilerin idare biçimini etkileyen başlıca fetihler Bizans hâkimiyetindeki toprakların ele geçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Osmanlı başkentleri olan bu yerleşim yerlerinin başında Bursa ve Edirne, sonra daha etkili bir biçimde belirleyici olan İstanbul’un fethi geliyordu.

İstanbul’un fethinden önce Osmanlı başkentlerinde Yahudilerin yaşadığı ve hahamlarının idaresinde serbestlik tanındığına dair bilgiler vardır. Ancak Gayrimüslimlerin idare biçiminin en belirgin örneklerini İstanbul merkezli cemaatlerin idare biçimi ortaya koymaktadır. Bu nedenle İstanbul’un Yahudiler için önemi düşünüldüğünde daha XII. Yüzyılın son çeyreğine doğru İstanbul’da ciddi bir Yahudi nüfusunun varlığı görülür. Tudela’lı Benjamin suriçini

kastederek hiç Yahudi yaşamadığını, ancak Marmara denizini geçerek, haliç olmalı, şehre gelen 2000 Rabbani ve onlardan bir duvarla ayrılan 500 Karayi Yahudi olduğunu söyler.³ Bunun yanında fetih esnasında Balat'ta Yahudilerin olduğu da bilinmektedir.⁴ Konumuz açısından bu iki Yahudi cemaati önemlidir, çünkü Osmanlı Yahudileri idare biçimini belirleyicidir.

İstanbul'un fethinden hemen sonra şehrin imarında Yahudilerin yer almaması düşünülemez. Göç edenler arasında Yahudilerin olduğuna dair sonraki gelişmeler ışık tutmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki daha Fatih devrinde Edirne'den getirilen Yahudiler Balat'ta Bahçekapısı ve Yıldız Hamamı etrafında yerleşik olup mahalleleri "Edirneli Yahudiler mahallesi" ismiyle kayıtlıdır.⁵ Fetihden sonra İstanbul Yahudi nüfusunun arttığı anlaşılmaktadır. 1477'de İstanbul merkezde 1647 hane Yahudi nüfusun bulunduğunu gösteren döneme ait belge vardır. Bu, hane başına dört fert düşünülduğünde en az 6500 Yahudi nüfusunun olduğunu göstermektedir. Ayrıca belgede, Galata'daki Yahudi nüfusu belirtilmemiştir.⁶

Daha sora bir taraftan İstanbul'a hem Osmanlı hakimiyetindeki bölgelerden hem de Avrupa'dan gelenler Yahudi nüfusunun artmasını sağlamıştır. Fetih öncesinde üç büyük cemaat vardır. Bunlar, Romaniyotlar, Karayiler ve İtalyan ve diğerlerinin oluşturduğu cemaattir. Osmanlı hakimiyetinde bu cemaatler içerisinde

³ Tudela'lı Benjamin, "Seyahatname", *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia*, Çev.: Nuh Arslantaş, 2. baskı, İstanbul, 2009, s. 36.

⁴ Alfons Maria Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, c. XVI, S. 61, 62, 63, 64, Ankara: T. T. K. Bas. , 1952, ss. 41, 42, . Ayrıca sonraki dönemlere ait olmakla beraber "kablelfetih" ibaresiyle fetih öncesindeki aidiyete atıflarda bulunan Osmanlı belgelerinin çevirisi için bkz. Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, vesika: 21; ayrıca İstanbul Yahudilerinin geldikleri yer ile anılmalarının örnekleri için bkz. Vesika: 18, 22.

⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Ankara: Doğu Matbaası, 1958, ss. 18, 79. Ayrıca bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri", *Vakıflar Der.* , c. 4, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958, s. 251.

⁶ Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul*, ss. 80-81. Ayrıca bkz. Schneider, agm., s. 44.

Romaniyotların nüfus yoğunluğunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak İspanya (1492) ve Portekizden (1497)⁷ göç etmek zorunda kalarak Osmanlının sığınma hakkı tanıdığı, hatta göç etmeleri için davet edilen Sefarad Yahudileri yerlilere galebe çalmışlardır. Ekonomik ve kültürel açıdan varlıklı olan Sefaradlar Osmanlı Yahudi cemaati üzerinde etkisini göstermiş ve kısa zamanda Osmanlı Yahudilerinin devletle olan ilişkilerini etkiler konuma gelmişlerdir.⁸

Almanya merkez olmak üzere Orta Avrupa'dan gelen Eşkenazlar Osmanlı Yahudi cemaatlerinin daha da çeşitlenmesine yol açmışlardır. Bunlara bir de Arap topraklarında yaşayan Müsta'ribeler ve başka yerlerden gelen Yabancı Yahudi cemaatleri eklenirse en az altı farklı yapıya sahip Yahudi cemaatinin varlığından söz edilir.⁹ Dolayısıyla bir lider etrafında birlik oluşturma tamamen güçleşmiş demektir.

Osmanlı Yahudileri Selanik, Edirne, İstanbul, Sakız, İzmir, Safed, Bursa gibi şehirlerde ve kadim topraklar Filistin ve çevresinde yoğun olarak yaşıyorlardı.¹⁰ Osmanlı topraklarına göç bu dağılımı çeşitlendirirken farklı dini ve kültürel yapıya sahip olmaları daha çok Müslüman çevrelerle birlikte yaşamaya itiyordu. Şüphesiz Osmanlı padişahları ve halkının sürülmüş olan bu insanlara yaklaşımları da bunu cesaretlendiriyordu. Yerli Yahudilere göre ekonomik ve kültürel anlamda daha zengin olan göçmenler

⁷ Alexander Marx, "The Expulsion of the Jews from Spain", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 20, No. 2 (Jan., 1908), ss. 253-257, 267-269. İberyadan Osmanlı hakimiyetindeki Akdeniz kıyılarına gelenler için bkz. Henry Kamen, "The Mediterranean and the Expulsion of Spanish Jews in 1492", *The Past and Present Society*, No. 119 (May, 1988), ss. 119 vd.

⁸ Mehmet Aydın, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahüdi Cemaatleri", *SÜİFD*, Sayı XIV, Güz 2002, Konya, 2002, ss. 5-26. XVII. Yüzyıl İstanbul Yahudi cemaatleri ve isimlendirilmelerine dair bkz. Uriel Heyd, "The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century", *Oriens*, Vol. 6, No. 2 (Dec. 31, 1953), ss. 299-314.

⁹ Hatice Doğan, *Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul: Gözlem Yay., 2003, ss. 43-53. Osmanlı Karay Yahudileri hakkında geniş bilgi için bkz. Abraham Danon, "The Karaites in European Turkey. Contributions to Their History Based Chiefly on Unpublished", *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 15, No. 3 (Jan., 1925), ss. 298 vd.

¹⁰ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul: Gözlem Yay., 1995, ss. 16-33. Ayrıca bkz. Naim Güleriyüz, *Türk Yahudileri Tarihi-I (20. yüzyılın başlarına kadar)*, İstanbul: Gözlem Yay., 1993, ss. 41 vd.

konumuz açısından iki önemli tesirde birincil rol oynadılar. Birincisi, Osmanlı Yahudilerinin idare biçimini etkileyerek farklı cemaat gruplarının pekişmesinde etkili oldular. İkincisi, birincisine bağlı olarak da Osmanlı ekonomisi, dolayısıyla siyasi ve sosyal yaşamında özellikle kendi cemaatleri adına Osmanlı-Yahudi ilişkilerini belirleyici oldular.

Osmanlı Yahudileri diğer başlıca gayrimüslim unsur olan Hıristiyanlar, özellikle Rumlar ve Ermenilerdekinin göreceli zıddına bir tarihsel gelişimi yaşadılar. Hıristiyanlarda din adamı sınıfının etkisi gittikçe azalıp yetki ve sorumlulukları daralırken Yahudilerde laikler bu yönde etki gösterdi. Aynı zamanda özellikle Ermeniler Yahudilerin Osmanlı hükümetleri üzerindeki Gayrimüslim unsur etkisini Yahudilerden devralırken Pakriklik üzerindeki etkilerini de artırdılar.

Tanzimatı hazırlayan yakın süreçte Osmanlı gayrimüslimleri ve onların idarelerini yeniden biçimlendiren gelişmeler başladı. Katolik Ermeniler 1830'da ayrı bir millet olarak kabul edilirken 1831'de ruhbanın ataması yapıldı.¹¹ Bunu müteakip eden yıllarda Yahudilerin kendi istekleri üzerine Hahambaşılık yeniden tesis edildi (1835).

II- Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık

Osmanlı Devlet Salnamelerinde İstanbul Hahambaşısı ruhani reis olarak kabul edilirken onun makamı ile ilgili "Musevi Hahambaşılığı", "Yahudi Hahambaşılığı", "Dersaadet Musevi Hahambaşılığı", "Dersaadet Musevi Hahambaşısı Kaymakamlığı", "Dersaadet ve Tevabii Musevi Hahambaşısı Kaymakamlığı" gibi isimlendirmelere rastlanmaktadır. Bu isimlendirmeler Hahambaşılığı unvanıyla birlikte tanımlayan ifadelerde kendisini göstermektedir. İstanbul için olmasa da diğer merkezlerin ruhani reisi için ilk salnamelerde ya Haham ya da Başhaham ifadesi kullanılırken sonraki salname-

¹¹ Hovhannes J. Tcholakian, *L'église Armenienne Catholique En Turquie*, İstanbul: Ohan Mat. , 1998, ss. 9-10. Ayrıca bkz. Kemal Beydilli, *II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830)*, Türkçe Yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi YakınDoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995, s. 33.

lerde hahambaşı ifadesi yaygınlaşmıştır. Makalede ise sadece “*hahambaşılık*” tercih edilmiştir.

Hahambaşılığın oldukça geç bir tarihte tesis edilmesi hem Musevilerin önceki dönemdeki idare biçiminin hem de daha geniş manada Osmanlı Gayrimüslimleri idare sisteminin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Hatta Osmanlıın bir sisteme sahip olmadığı yönündeki görüşlere katkı sunmuştur. Kanaatimiz, Osmanlıın muhakkak kendine has bir idaresinin olduğu ve bunun kendi içerisinde bir sisteme sahip olduğu yönündedir.

Osmanlı Gayrimüslimleri idare sistemini doğal koşulları belirlemiştir. İlk olarak Müslümanların oluşturduğu bu devlet yetkilileri İslam’ın ilkelerini gözetmek zorundaydılar. Bu sebeple zimmi hukuku bu sistemi derinden etkileyip belirlemede katkı sağladı. İkinci olarak, Müslüman ferdin İslam’ın asılları üzerinde kendine ait yorumlara sahip olması, zimmilerin ve Müslüman olmayanlara bakışı daha değişken bir hale getirmiştir. Padişahların da farklı bakışa sahip olmasını sağlamıştır. Bu değişken zemin gayrimüslimleri idare sisteminin anlaşılmasını daha da güçleştirmiştir.

Osmanlı gayrimüslimleri idare sisteminin temel ilkesi “*fetihten önceki yapının korunması*” idi. Bu, değişken zemini de içine alan ve onu anlaşılır kılan bir ilkedir. Osmanlı merkezi düşüncesinin temelinde ve bunun gayrimüslimleri idare biçimine tesirine işaret etmektedir. Osmanlıın genel, temel yapısından kaynaklanmaktadır.

İkinci bir husus da fethedilen yerlerdeki gayrimüslimlerin kendilerine ait özellikleri ve fetihten önceki durumlarıdır. Doğal olarak bu da değişken bir zemine sahiptir ve gayrimüslimlerin idare biçimini belirleyici bu durum anlaşılmaz hale gelmesine de katkı sağlamaktadır.

Osmanlı Gayrimüslimleri merkezden, başkentten idare etmeyi hedeflemiştir. Bunun oluşmasının sebebi bütün Ortodoks Hıristiyanların ruhani idaresini üstlenmiş Rum patrikliğinin merkezi İstanbul’un fetihle ele geçirilmesidir. Bunun Osmanlı devlet adamlarında, ilk olarak Fatih Sultan Mehmet’te, gayrimüslimleri tek liderle merkezden idare etme fikrinin oluşmasına yol açtığı kanaat

tindeyiz. Hıristiyan Kilise hiyerarşisinin başında olan Patrik fetih sonrasında hemen “fetihten önceki yapının korunması” ilkesine binaen görevinin başına getirilmiştir. Ruhani idaresinde serbest iken sivil anlamda patrikliği ruhani salahiyeti altındaki tebaa ile padişah arasında aracı konumundadır. Bu durumda gayrimüslimleri idare sisteminde “padişah ile gayrimüslim tebaa arasında aracı yetkililer bulunması” ilkesi geliştirilmiştir diyebiliriz. Bu husus Rum Patrikliği için kolay olmuştur. Çünkü kendine has sistemi ve fetihten önceki konumu buna müsaittir, hatta bu özelliğiyle gayrimüslimleri idare sistemini belirleyici olmuştur.

Sonrasında Fatih Sultan Mehmet fetih öncesinde var olan Ermeni ruhani reisliğine patrik ataması yaparak (1461) gayrimüslimleri idare sistemi içerisinde yapılandırmıştır.

Yahudilere gelince, her ne kadar geç bir döneme, 1699 yılına ait olsa da İstanbul’daki gayrimüslimlerin meratip silsilesinde ehl-i zimmetin ikinci sırasında Yahudilerin yer alması manidardır.¹² Fetih sonrasındaki ilk düzenlemelere atf yapılarak ifade edilen bu husus da göstermektedir ki Yahudilerin idaresi Ermenilerinkinden önce biçimlenmiştir.

Yahudilerin idarelerinin biçimlenmesi “fetihten önceki yapının korunması” ilkesine binaen gerçekleşmiştir. Fetihten önce İstanbul’da Yahudi nüfusunun çok olduğu bilinmektedir. Yukarıda zikredilen Tudelalı Benjamin’in XII. Yüzyılın son çeyreğine doğru belirtmiş olduğu 2.000 Rabbani ve 500 Karai Yahudinin yer alması fethine yakın Bizans nüfusunun yaklaşık 60.000 olduğu¹³ düşünülürse az değildir. Ayrıca araştırmalar Fetihten önce ve fetih esnasında üç Yahudi cemaatinin varlığına işaret etmektedir. Bu cemaatler Romanyotlar, Karailer ve İtalyan Yahudileriydi.¹⁴ Başka bir husus da farklı yerleşim birimlerine sahip bu cemaatler arasında birbirlerinden ayıran duvarların bulunmasıdır. Bu durum Yahudi cemaat-

¹² Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1689-1785)*, vesika: 39.

¹³ Schneider, agm., s. 39.

¹⁴ David Jacoby, “Yahudiler: Himaye, Bölünmeler, Ayrımcılık”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Derleyenler: Alain Ducellier-Michel Balard, İstanbul: İletişim Yay., 2002, ss. 169-180. Ayrıca bkz. Andrew Sharf, “Constantinople”, *Encyclopaedia Judaica, Second Edition*, Volume 8, ss. 245-246.

lerinin farklı dini kabullere ve yorumlara sahip olmalarından kaynaklanan farklı din adamları, hahamları bulunması ve dini ayin ve törenlerini kendilerine ait sinagoglarda¹⁵ yapmaları söz konusudur. Dolayısıyla Hıristiyan inancından kaynaklanan bir Kilise'nin var olduğu ve bunun kurumunun bir kilise hiyerarşisi ile yönetilmesi Yahudi cemaatlerinde yoktur. Bu da onların idaresinin bir ruhani reis etrafında toplanmadığı anlamına gelir ki Osmanlı gayrimüslimleri idare biçiminde her milletin bir millet başısı olduğu düşüncesine aykırı bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynaklar ve araştırmalar Moşe Kapsali'nin Fatih devrinde ilk İstanbul hahambaşısı olduğunda birleşmektedir. Romaniotlardan olan bu ilk hahambaşının bütün Osmanlı Yahudilerinin reisi olarak atanmış olması mümkündür. Bu, Fatih'in düzenlemelerine uygundur. Bunun yanında Kapsali'nin önceki dönemde İstanbul Hahamı olması nedeniyle yargı alanının da İstanbul ile sınırlandırıldığını düşündürmektedir. Ancak tek lider ile yönetmek isteyen Osmanlı'nın dini yetkilerde serbest bırakıp hükümetle ilişkiler, yani sivil hususlarda tek yetkili haham atamış olmalı. En azından bunun ilk teşebbüsleri olmalı. Çünkü Moşe Kapsali'den sonra Mizrahi 1525 yılına kadar İstanbul'daki hahambaşı olmuştur. İkincisinin döneminde farklı cemaatlerin mevcudiyetine sebep olan gelişmelerle artan Yahudi nüfusu kendi hahamlarıyla idare olunmak istemeleri¹⁶ nedeniyle sonraki hahamlar sadece cemaat hahamları olmuş ve Yahudi tebaa padişaha arzlarını kendileri sunmuştur. Yahudi cemaatlerin doğrudan padişaha arzlarını ve Osmanlı ricalinin Yahudilere yönelik yazılarının doğrudan halka hitaben ifadelerini örneklendiren Osmanlı belgeleri çoktur.¹⁷

¹⁵ Naim Güleriyüz, *İstanbul Sinagogları*, İstanbul: Ajans Class, 1992, ss. 10-11.

¹⁶ M. Franco, *Essai sur l'Histoire des Israelites de l'Empire Ottoman*, Paris: Libraire A. Durlacher, 1897, s. 32. Ayrıca bkz. Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yay., 1992, ss. 36-37 ; Shaw, agm., s. 309.

¹⁷ Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz.: Abdullah Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987, ss. 80-86, Gayrimüslimler ve Kiliseler (967-995/1559-1587), vesika: 16, 17, 18, 19, 20, 21 ; Ahmet Refik, *Onbirinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1592-1688)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, vesika: 22, 38, 41, 81.

Bu iki hahambaşı sonrasında değişen Yahudi cemaatleri içerisinde özellikle Sefarad Yahudilerinin hem nüfus bakımından hem de kültürel açıdan etkili olmaları dini açıdan uygun görmedikleri Romaniyot hahamların idaresini kabul etmediklerinden, muhakkak kendi içlerinden bir hahamın Osmanlıya karşı sorumlu ruhani reis olmasını istemişlerdir. Bu istek tüm cemaatlerin gündemini oluşturduğundan ayrı hahamların idaresinde devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum fetih öncesi duruma da uygun olduğu için Osmanlı tek ruhani reiste ısrar etmemiştir. Ama yine de günümüzde hahambaşılık bir hahambaşılar listesi vermekte ve resmen hahambaşılığın kurumsallaştırıldığı döneme kadar bir silsile oluşturmaktadır. Hahambaşı Levi (1835-1837)'ye kadar 19 hahambaşının ismi zikredilmektedir.¹⁸ Bu isimlerin görev tarihlerinde ciddi oranda belirsizlikler vardır ve dolayısıyla belli cemaatlerin hahamları olmalıydılar.

Hahambaşılığın yeniden tesis edilmesi Tanzimat öncesi dönemdeki gelişmeler içerisinde yer alır. Bu gelişmelerin başında Osmanlı gayrimüslimlerin idaresinin yeniden biçimlendirilmesidir ki Osmanlı yenileşme hareketleri içerisinde değerlendirilebilir. Buna paralel olarak Osmanlı gayrimüslimleri idare biçiminde millet ifadesi belirginleşmektedir. Bunun yanında Osmanlı devleti yıkılana kadar "gayrimüslimleri idare sistemi"ni "millet sistemi" etrafında biçimlendirmemiştir. Bunu doğal sürece bağlı olarak değiştirmiştir. Aslında Osmanlı'nın temel amacı "fetihten önceki durumun korunması" ilkesine bağlı kalmaya çalışmıştır. Gelişmeler bu yapının doğal akışını değiştirmiş ve Osmanlı'nın kabulünü etkilemiştir. Böylece farklı millet olarak kabul ettiklerinin idaresini yeniden yapılandırmıştır. Bu korumayı sonuna kadar sürdürmüştür. Yenileşme döneminde dahi hukuki bir düzenlemeyle bir sistem ortaya koymamıştır. Resmi değişimin işaretlerinden ilki Katoliklerin ayrı bir millet olarak ifade edilerek Ermeni ve Rum patrikliğinden ayrılmasıdır. Salmelerin ilkinde (1263/1847) de Ermeni Katolikler ile Rum Katolikler (Melkitler) ayrı birer millet olarak veril-

¹⁸ Naim Güleriyüz, "Hahambaşılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, s. 495; Ayrıca bkz. Doğan, age., ss. 98-102.

mişlerdir. Salnamelerin en azından bir önceki yıldaki durumu kaydettiği düşünülürse 1262 (30 Aralık 1945-19 Aralık 1946) yılındaki durumu gösterirken 1846 yılında beş millet içerisinde Katoliklerin ve hahambaşılığın bağımsız olduğu anlaşılmaktadır.

Katoliklerdeki bu dönüşüm Yahudileri de etkilemiş ve hahambaşılığın tesisini istemelerine katkı sağlamıştır. 1835 yılında Takvim-i Vekayi'de (23 Şevval 1250/22 Şubat 1835) yayınlandığı üzere Abraham Levi ilk resmi hahambaşı olmuştur.¹⁹ Daha sonra nizamnameler hazırlanırken bir Hahamhane nizamnamesi hazırlanarak hahambaşılığın idaresi yeniden düzenlenmiştir (1865).²⁰ Bu nizamname tam olarak uygulanmasa da yürürlükte kalmıştır.

Hahambaşılığın bundan sonraki durumunu salnamelerden takip edelim.

III- Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık

Osmanlı devlet salnamelerinin ilkinde, Sene, Hahambaşılık hakkında verilen temel bilgi "*Ruesay-ı milel-i hamse*" başlığı altındakilerdir. Bu beş milletten birisi de Rum, Ermeni, Ermeni Katolik ve Rum Katolik milletinden sonra beşinci, yani son sırada "*Hahambaşı Yakub*" şeklinde kaydedilen Musevilerdir.

1264 (1848) tarihli ikinci sayıda ise "*Yahudi Hahambaşısı Yakub*" başlığı altında başhaham ve hahamların idari bölgeleri tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1: Haham ve Hahambaşılardan Görev Mahalleri (1264, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallar
Sofya	-	Yakir	Silivri ve Vize livalarıyla Edirne'den Kazanlık ve Zağra-i Atik kazaları ve Varna ve Tırnova ve Vidin ve Niş ve Sofya ve Samako ve Köstendil Livaları ve Sırp eyaleti
Bosna	-	Mose	Bosna ve İzmidnik ve Kilis ve Hersek ve İşkodra livaları
Edirne	-	Rafael	Edirne ve Filibe ve İslimye ve Silistre ve Drama livalarıyla Vidin livasından Plevne kazası
-	Gelibolu	Yakub	Gelibolu livası
Selanik	-	Saul	Ohri ve Manastır ve Kesriye livalarıyla Üsküb Eyaleti ve Selanik ve Siroz livaları

¹⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Ankara: Andaç Yay., 2003, ss. 186-187.

²⁰ *Hahamhane Nizamnamesidir*, Düstur, tertib-i evvel, cüz-ü sani, Dersadet: Matbaai Amira, 1289, ss. 962-975. Ayrıca bkz. Murat Bebiroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, (ed.: Cahit Külekçi), İstanbul, 2008, ss. 169-184.

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
-	Yanya	Salamon	Yanya eyaleti
-	Fenar	Haim	Terhale livası
Bursa	-	İliya	Kastamonu ve Ankara ve Hüdavendigâr eyaletleri
-	Kal'a-i Sultaniye	Yuda	Biga ve Karesi livaları
İzmir	-	Yaşve Krespin	Aydın ve Cezayir-i Bahr-i Sefid
Kudüs	-	Marka Dukakin	Sayda eyaleti
-	Haleb	Avram A'ntabi	Haleb eyaleti
-	Şam-ı Şerif	Memun	Şam eyaleti
-	Bağdad	İlyahu	Musul ve Bağdad eyaletleri
-	İskenderiye	David Hazzan	İskenderiye ve tevbii
-	Mısır	İsrail	Bakiye-i eyalet-i Mısır
-	Kandiye	David Gakes	Eyalet-i Gird

Bu tablodan Osmanlı Yahudilerinin idarelerini yürüten İstanbul ile birlikte sekiz hahambaşılık ile on hahamlık merkezinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İstanbul Başhahamı Osmanlı nezinde bütün Yahudilerin idaresini yürüten hahamdır.

1265 (1849) tarihli 3. Sayı ile 1273 (1857) tarihli 11. Sayı arasındaki dokuz sayıda “*Ruesay-ı milel-i hamse*” kaydına yer verilmemiştir.

12. defa yayınlanan salnamenin 1274 (1858) senesine ait olan sayısında “*Yahudi Hahambaşısı Haim Garsun*” olmuştur. Salnamelerin ikinci sayısına (1264/1848) göre farklılık olan diğer bir husus da Yanya’da Salamon Başhaham olarak yazılmıştır. Böylece İstanbul ile birlikte dokuz başhaham ve dokuz haham kaydedilmiştir.

13. salnamede (1275/1859) önceki yıla göre Hahambaşı aynıdır. Değişiklikleri görmek için tablo halinde verelim.

Tablo 2: Haham ve Hahambaşılıkların Görev Mahalleri (1275, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
-	Edirne	Yakir	Edirne ve İslimye ve Silistre ve Drama livalarıyla Vidin livasından Plevne kazası
-	Silivri	Yakov Kohen	Silivri livası
-	Gelibolu	Yakov Habib	Gelibolu livası
-	Zağra-i Atik	Haim Krespin	Zağra-i Atik kazaları
-	Filiba	Ben Aduye	-
-	Yanbolu	Rafael Krespin	-
-	Karin Abad	Yasef	-
-	Sofya	Mose	Sofya ve Vize livalarıyla Edirne’den Kazanlık kazaları ve Varna ve Tırnova ve Vidin ve Niş ve Sofya ve Samako ve Köstendil Livaları ve Sırp eyaleti
-	Dobnice	Yuda Arab	-
-	Yanya	Samil Laden	Yanya eyaleti

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
-	Yenişehir	Kohen	-
Selanik	-	Aşer Kovo	Ohri ve Manastır ve Kesriye livalarıyla Üsküb Eyaleti ve Selanik livaları
-	Siroz	Molho	-
-	Rodos	İsak İsrail	-
-	Bursa	Yakov Levi	Kastamonu ve Ankara ve Hüdavendigâr eyaletleri
-	İzmidnik	Nesim Krespin	-
-	Kala-i Sultaniye	Haim Peres	Biga ve Karesi livaları
-	Aydın	İsak Nahmiyas	Aydın eyaletleri
-	İzmir	Haim Palaci	-
-	Manisa	Avram Mazilyani	-
-	Haleb	Avram Antabi	Haleb eyaleti
-	Safed	Rafael Maman	-
-	Taberiye	Konurtu Kohen	-
Kuds-i Şerif	-	Haim Nesim Abulafya	Sayda eyaleti
-	Halilürrehman	Mose Firez	-
Mısır	-	İsrail Behar İsak	Bakiye-i Eyalet-i Mısır
-	İskenderiye	Mose Hazzan	İskenderiye ve tevabii

14. yıla ait (1276/1860) salnamede bir önceki yıla göre İzmir hahamı olan Haim Palaci başhaham olarak gösterilmiştir. Diğer bir değişiklik ise Halep'te hahamlık münhaldır, isim verilmemiştir.

15. (1277/1861) sayıda Hahambaşı değişmiş ve *“Yahudi Hahambaşısı Yakov Avidor”* şeklinde kaydedilmiştir. Önceki yıla göre değişiklik İzmid ve Halep hahamlıkları münhal olup isimler verilmemiştir.

16. defa yayımlanan 1278/1861 yılına ait salnamede bir önceki yıla göre bir değişiklik fark edilmektedir. Edirne hahamı başhaham olarak yazılmıştır. Ayrıca Hahambaşı *“Yahudi Hahambaşısı Yakub Avidor Efendi”* şeklinde kaydedilmiştir.

17. salnamede (1279/1862) bazı değişiklikler kaydedilmiştir. Önceki iki yılda münhal olan Halep eyaletine Halep başhahamı olarak Haim Lavaten yazılmıştır. Kuds-i Şerif başhahamı değişmiş ve Davit Hazzan atanmıştır. Bağdat'a başhaham olarak atanan Avidya yeni eklenenlerdendir. Diğerleri ise *“Sakız hahamı Baruh”* şeklindeki kayıttır. Dobnice hahamlığına tabloda yer verilmemiştir. Ancak sonraki yılda tekrar verilirken 1278 yılındaki kayda göre bir değişiklik yoktur. Ayrıca Filibe hahamının ismi Haim ben Aduye ve Selanik başhahamı Aşer Kovo şeklinde kaydedilmişlerdir. Böylece Edirne, Selanik, İzmir, Halep, Bağdat, Kuds-i Şerif ve Mısır olmak üzere İstanbul ile birlikte 8 başhahamlık ve 21 hahamlığa

tabloda yer verilmiştir.

18. yıla (1280/1863) ait salnamede Dobnice iki yıl öncekiyle aynı tekrar eklenirken Halilürrahman'a yer verilmemiştir. Dolayısıyla 21 hahamlık kaydedilmiştir.

19. yılda (1281/1864) Hahambaşı değişmiştir. *“Yahudi Hahambaşı Kaimakamı Yakir Efendi”* kaydından önceki yıllarda Edirne başhahamı olan Yakir hahambaşı kaymakamı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle takibi kolaylaştıracak tabloyu verelim.

Tablo 3: Haham ve Hahambaşlarının Görev Mahalleri (1281, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Edirne	-	Başhaham mumaileyhin vekili Avram	Edirne ve Vidin ve Niş ve Silistre ile eyaletleri dahilinde kain Sofya ve İslimye ve Tekfurdağı ve Samako ve Şehirköyü ve Dobnice ve Leskofca ve Berkofca ve Virace ve Köstendil ve Tatarpazarcığı ve Karlova ve Kazanlık ve Zağra-i Atik ve Cedid ve Yanbolu ve Varna ve Çorlu ve Karakilise ve Lüleburgası ve Cısr-i Mustafa Paşa ve Şumnu ve Hezargrad ve Pravadi ve Tırnova ve Belgrad kazaları
-	Silivri	Yakov Kohen	Silivri livası
-	Gelibolu	-	Gelibolu livası
-	Zağra-i Atik	Başhaham vekili Haim Krespin	-
-	İslimye	Başhaham vekili Yaşve Krespin	-
-	Sofya	Başhaham vekili Yuda Arab	
-	Niş	Yine Haham Vekili Mirkado Alfandari	
-	Vidin	Yine haham vekili David Kohen	
-	Samako	Yine haham vekili Yuda Arbe	
Filibe	-	Mose Rafael	Filibe ve Ruscuk ve Plevne ve Niğbolu ve Karın Abad ve Uzunca Abad Hasköy ve Dimetoka ve Gümülcine kazaları
-	Yanya	Samil Levi	Yanya eyaleti
Selanik	-	Aşer Kovo	Ohri ve Manastır ve Kesriye ve Üsküb ve Selanik kazaları
-	Siroz	Menahim Kohen	Siroz kazası Selanik Başhaham vekili
-	Rodos	İsak İsrail	-
-	Bursa	Yakov Levi	Bursa kazası
-	Kala-i Sultaniye	Haim Peres	Biga livası
-	Aydın	İsak Nahmiyas	Aydın kazası
İzmir	-	Haim Palaci	İzmir Livası
-	Sakız	Baruh	-
-	Manisa	Avram Azarya	-
Haleb	-	Haim Levaton	Haleb Livası
Bağdat	-	Eliyahu Avidya	Bağdat Eyaleti

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
-	Safed	Rafael Maman	-
-	Taberiye	Konurtu Kohen	-
Kuds-i Şerif	-	David Hazzan	Kudüs ve Halilürrahman ve Yafa kazaları
Mısır	-	İsrail Behar İsak	Mısır Eyaleti
-	Şam-ı Şerif	Haim Romano	-

20. salnamede (1282/1865) önceki yıla göre bir değişiklik yoktur.

21. salnamede (1283/1866) önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: Gelibolu'ya Haim Peres haham olarak yazılmıştır. Sofya hahamı "*Başhaham vekili Yuda Arab*" hakkında "*Mumaileyh Dobnice'de olduğu yerine vekil David İsak*" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Kala-i Sultaniye tablodan çıkarılmıştır. Böylece 18 hahamlık ve İstanbul'la birlikte 9 başhahamlık verilmiştir.

22. yıla (1284/1867) ait salnamede ise Sofya hahamlığı tablodan çıkarılarak İslimye "*Başhaham vekili Yaşve Krespin*" hakkında "*Mumaileyh Dobnice'de olduğu yerine vekil David İsak*" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca Selanik başhahamlığı münhal, yani isimsizdir.

23. yılda (1285/1868) önceki yıla göre tek değişiklik, İzmir Başhahamlığının münhal olup isim kaydedilmemesidir.

24. salnamede (1286/1869) bir önceki salnameye göre meydana gelen değişiklikler; Kuds-i Şerif Başhahamlığının münhal olup isim kaydedilmemiştir ve Edirne Başhahamlığı yargı alanı hakkında "*Edirne ve Tuna vilayetleri dahilinde kain*" şeklinde sadece vilayetlerle ilgili açıklama değiştirilmiştir.

25. yıla (1287/1870) ait salnamede bir önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: "*Zağra-i Atik hahamı, Başhaham vekili Mordehay*", "*Vidin hahamı, yine haham vekili Yako Salomon*", "*Samako hahamı, yine haham vekili Avram Arbe*", "*İzmir başhahamı, Avram Palacı*", "*Manisa hahamı, Yasef Hakîm, Antakya Haham baş vekili*", Halep başhahamlığı münhal olup isim yazılmamıştır.

26. salnamede (1288/1871) bir öncekine göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: Yahudi Hahambaşı Kaimakamı Yakir Efen-di'ye "*Birinci Mecidi Nişanı*" tevdi edilmiştir.

Aron Farahi isimli bir din adamının görev mahalli için “Başhaham, Haham, Aron Farahi, Varna ve Çorlu ve Karakilise ve Lüleburgası ve Cisir-i Mustafa Paşa ve Şumnu ve Hezargrad ve Pravadi ve Tırnova ve Belgrad kazaları” kaydı düşülürken Edirne’ye bağlı yerler ayrılmış ve başka bir merkez olarak ifade edilmiştir. Aslında bu ayırım din adamı belirtmeksizin 24. Yıla (1286/1869) salnameden itibaren tabloda belirginleşmektedir. 23. Yılda ise “ve Varna...” şeklinde devam ettirilerek ayrı yazıldığı için baskı hatası gibi durmaktadır. Çünkü sayfa başına dek geldiğinden başlık satırı yinelenmekte, böylece “Başhaham, Haham, Esamisi, Dahili Daire-i İdaresinde Olan Mahaller” ifadeleri tekrar yazıldığından sonraki sayılarda sayfa ortasına da gelse aynı başlık satırı yinelenmektedir. Bu da hata izlenimi vermektedir. Ancak 27. Salnamede (1289/1872) bu ayırım daha netleşmiş ve Mahaller kısmına sadece “Varna” kaydı düşülerek diğer kazalar Edirne’ye bağlı kaydedilmiştir. Fakat haham ya da başhaham olduğu yine anlaşılmamaktadır. Ancak 28. Yılda (1290/1873) kayıt sistemine uygun hale gelerek Aron Farahi Hahamlar sütununa yazılarak, görev mahalli Varna olarak gösterilmiştir. Netice itibarıyla Varna’da ayrı hahamlığın teşekkülünü 23. Yıl (1285/1868)’den itibaren düşünmek akla yatkındır.

“Dobnice Hahamı, Haham vekili Mose Derin”, İslimye hahamı Yaşve Krespi yerine Yaho Krespi yazılmıştır. Ancak bu yeni isim sonraki salnamelerde Behor şeklinde kaydedilmiştir. Dolayısıyla burada hatalı yazılması muhtemel olduğundan 1288 salnamesinden itibaren İslimye Hahamının Behor Krespi olduğu anlaşılmaktadır. Salnamelere önceki yılın durumu kaydedildiğinden göreve 1287, daha az ihtimalle 1286 tarihinde başlaması mümkündür.

Bağdat Başhahamlığı bu yılda münhaldır. Önceki yıl münhal olan Kuds-i Şerif başhahamlığına ise “Avram Aşkenazi, Kudüs ve Halilürrahman ve Yafa kazaları” kaydıyla isim yazılmıştır.

27. Salnameyi (1289/1872) Hahambaşılıkta önceki yıllara göre meydana gelen değişiklikleri kolay takip edebilmek için tablo halinde verelim. “Yahudi Hahambaşı Kaimakamı Yakir Efendi, Birinci Mecidi Nişanı” başlığı altında aşağıdaki kayıt yazılmıştır.

Tablo 4: Haham ve Hahambaşlarının Görev Mahalleri (1289, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Haham	Esamisi	Dahil-i daire-i idaresi olan mallaller
Edirne	-	Başhaham vekili Avram	Edirne ve Tırnova vilayetleri dahilinde kain Sofya ve Tekfurdağı ve Samako ve Şehirköyü ve Dobnice ve Leskofca ve Berkofca ve Virace ve Köstendil ve Tatarpazarcığı ve Karlova ve Kazanlık ve Zağra-i Atik ve Cedid ve Yanbolu ve Çorlu ve Karakilise ve Lüleburgası ve Cısr-i Mustafa Paşa ve Şumnu ve Hezargrad ve Pravadi ve Tırnova ve Belgrad kazaları
Başhaham	Haham	Aron Farahi	Varna
-	Silivri	Yakov Kohen	Silivri livası
-	Gelibolu	Haim Peres	Gelibolu livası
-	Zağra-i Atik	Başhaham vekili Mordehay	-
-	Dobnice	Haham vekili Mose Derin	-
-	Yanbolu ve İslimye	Behor Krespin	Başhaham vekili
-	Niş	Yine Haham Vekili Mirkado Alfandari	
-	Vidin	Yine haham vekili Yako Salamon	
-	Samako	Yine haham vekili Avram Arbe	
Filiba	-	Mose Rafael	Filiba ve Ruscuk ve Plevne ve Niğbolu ve Karın Abad ve Uzunca Abad Hasköy ve Dimetoka ve Gümölcüne kazaları
-	Yanya	Samil Levi	Yanya eyaleti
Selanik	-	Aşer Kovo	Elviye-i Selanik ve Ohri ve Manastır ve Üsküb ile Kesriye kazaları
-	Siroz	Menahim Kohen	Siroz kazası Selanik Başhaham vekili
-	Rodos	İsak İsrail	-
-	Bursa	Yakov Levi	Bursa kazası
-	Aydın	İsak Nahmiyas	-
İzmir	-	Avram Palacı	-
-	Sakız	Baruh	-
-	Manisa	Yasef Hakım	Antakya hahambaşı vekili
Haleb	-	-	-
Bağdat	-	-	-
-	Safed	Rafael Maman	-
-	Taberiye	Konurtu Kohen	-
Kuds-i Şerif	-	Avram Aşkenazi	Kudüs ve Halilürrahman ve Yafa kazaları
Mısır	-	İsrail Behar İsak	Mısır Eyaleti
-	Şam-ı Şerif	Haim Romano	-

28. yıla (1290/1873) ait salnamede hahambaşı kaymakamı “*Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı Mose Efendi*” kaydıyla değişmiştir. Ayrıca, hahambaşılıkta meydana gelen değişiklikleri görmek için tablo halinde vermek daha uygundur.

Tablo 5: Haham ve Hahambaşlarının Görev Mahalleri (1290, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Esami-i Başhaham	Esami-i Haham	Unvan ve Dahil-i Daire-i İdaresi Olan Mahaller
Avram Aşkenazi Efendi	-	Kuds-i Şerif ve Halilürrahman kazası
Aşer Kovo Efendi	-	Selanik ve Ohri ve Manastır ve Üsküp ve Kesriye kazaları
Avram Palaci Efendi	-	İzmir ve tevbii
-	Baruh	Sakız ceziresi
-	Yasef Hakîm	Manisa ve Antakya hahambaşı vekili
-	İsak Nahmiyas	Aydın
-	Simuel Levi	Siroz ve Selanik başhaham vekili
Avram Garon Efendi	-	Edirne ve Sofya ve Niş ve Şarköy ve Virace ve Leskofca ve Berkofca ve Dobnice ve Köstendil ve Vidin ve Samako ve Tatarpazarlığı ve Karlova ve Kazanlık ve Zağra-i Atik ve Şumnu ve Hezargrad ve Silistre ve Prevadi ve Varna ve Hacıoğlupazarlığı ve Yanbolu ve İslimye ve Tekfurdağı ve Çorlu ve Lüleburgası ve Kırkkilise ve Cisr-i Mustafa Paşa
-	Aron Farahi	Varna
-	Yako Kohen	Silivri
-	Haim Peres	Gelibolu
-	Mordehay	Zağra-i Atik
-	Mose Arbe	Dobnice
-	Behor Krespi	İslimye ve Yanbolu
Rafael Mose Efendi	-	Filibe ve Ruscuk ve Plevne ve Ahyolu ve Bergus ve Aydos ve Karin Abad ve Dimetoka ve Uzunca Abad Hasköy ve Gümülcine
-	Avram Malaki	Ruscuk
-	Mirkado Alfandari	Niş
-	Yako Salamon	Vidin
-	Avram Arbe	Samako
-	-	Yanya
-	İsak İsrail	Rodos
Yako Levi Efendi	-	Bursa ve tevbii
-	-	Halep
-	-	Bağdat

Bu tabloda, Hahambaşı yenilenirken 6 başhaham ve 15 haham ismi kaydı yapılmıştır. Ayrıca haham ya da başhaham ismi yazılmayan Halep, Bağdat ve Yanya ile birlikte toplam 24 merkez oluşmaktadır.

29. yılda (1291/1874) yayımlanan Salnamede meydana gelen değişiklikler şöyledir: “*Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı Mose Efendi, İkinci Mecidi*” Bursa Başhahamı Yako Levi, bu yılda haham olarak kaydedilmiştir. Bağdat’a Avidya, haham olarak yazılmıştır. Vidin hiç kaydedilmemiştir.

30. salnamede (1292/1875) bir öncekine göre iki merkez münhal kalarak değişmiştir. Bunlar; Manisa ve Antakya Hahambaşı

vekili ile Gelibolu'dur.

31. yılda (1293/1876) Hahambaşı kaymakamının ismi "*Mose Levi Efendi*" şeklinde kaydedilmiştir. Önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: Kuds-i Şerif başhahamı Avram Aşkenazi'ye "*İkinci Mecidi*" nişanı yazılmıştır. Selanik başhahamlığı ve Sakız hahamlığı münhaldir. Edirne başhahamı Avram Garon'a "*Üçüncü Mecidi*" nişanı yazılmıştır. "*Haham David Ance, Siroz Başhaham vekili*", "*Haham Simuel Levi, Yanya*", "*Haham Behor Krespi, İslimye*", 've Yanbolu' ibaresi çıkarılmıştır. Niş Hahamı Mirkado Alfandari'ye "*Dördüncü Mecidi*" nişanı yazılmıştır. Bursa ve tevabii hahamı, bu yıl tekrar Başhaham Yako Levi şeklinde yazılırken "*Dördüncü Mecidi*" nişanı ile kaydedilmiştir. Kala-i Sultaniye, Şam, Mısır, İskenderiye ve Trablusgarp merkezleri bu yıl yeniden eklenmiştir. Böylece biri münhal 7 başhahamlık ile dördü münhal 21 hahamlıktan oluşan toplam 28 merkez kaydedilmiştir. Yeniden eklenenler şöyledir: "*Haham Bensiyon Benyaste, Kala-i Sultaniye*", "*Haham Haim Kamhi, Şam-ı Şerif Başhaham vekili*", "*Başhaham Yanto İsrail, Mısır*", "*Haham Mose Mardo, İskenderiye*", "*Haham Elyahu Hazzane, Trablusgarp*"

32. salnamede (1294/1877) önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: Kuds-i Şerif başhahamı Avram Aşkenazi'ye "*Birinci Mecidi*" nişanı yazılmıştır. Boş olan Selanik'e, "*Başhaham Avram Gatino, Selanik ve Ohri ve Manastır ve Üsküp ve Kesriye kazaları*" şeklinde başhaham kaydedilmiştir.

33. yılda (1295/1878) önceki yıla göre iki değişiklik meydana gelmiştir. Birincisi, *Selanik* başhahamı yine değişmiş ve *Şimuel Arditi Efendi* kaydedilmiştir. İkincisi *Bağdat* başhahamı değişerek *Sasun İliyahı Levi Efendi* başhaham olarak yazılmıştır.

34. yıla (1296/1879) ait salnamede bir önceki yıla göre iki değişiklik meydana gelmiştir. Niş ve Şam-ı Şerif münhal olarak kaydedilmişlerdir.

35. yılda (1297/1880) hahambaşı "*Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı Mose Levi Efendi, Mecidi I*" başlığı altında kaydedilmiştir. Önceki yıllara göre meydana gelen değişiklikleri gör-

mek ve takibi kolaylaştırmak için tablo halinde verelim.

Tablo 6: Haham ve Hahambaşlarının Görev Mahalleri (1297, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Haham	Unvan ve Dahil-i Daire-i İdaresi Olan Mahaller
Avram Aşkenazi Efendi Mecidi I	-	Kuds-i Şerif ve Halilürrahman kazası
Şimuel Arditi Efendi Mecidi II	-	Selanik, Ohri, Silistre, Üsküp, Kesriye
Avram Palaci Efendi	-	İzmir ve tevabii, Sakız, Manisa, Antakya
-	İsak Nahmiyas	Aydın
-	David Ance, (Haham) vekili	Siroz
Aron Mordehay (başhaham) vekili	-	Edirne, Sofya, Niş, Şarköy, İvrace, Leskofca, Berkofca, Dobnice, Köstendil, Vidin, Samako, Tatarpazarcığı, Hezargrad, Prevadi, Varna, Hacıoğlupazarcığı, Yanbolu, İslimye, Tekfurdağı, Çorlu, Lüleburgası, Kırkkilise, Cisr-i Mustafa Paşa
-	Aron Farhi	Varna
-	Rafael Kohen	Silivri
-	Mordehay	Zağra-i Atik
-	-	Gelibolu
-	Mose Arbe	Dobnice
-	Simuel Levi	Yanya
-	Behor Krespi	İslimye
Rafael Mose Efendi	-	Filibe, Ruscuk, Plevne, Ahyolu, Aydos, Karin Abad, Dimetoka, Uzunca Abad Hasköy, Gümülcine
-	Bensiyon Benyaste	Kala-i Sultaniye
-	Avram Malaki	Ruscuk
-	-	Niş
-	-	Samako
-	İsak İsrail	Rodos
-	-	Bursa
-	-	Halep
Sasun İliya(hu Levi)	-	Bağdat
-	-	Şam-ı Şerif
Bentub İsrail Efendi	-	Mısır
-	Mose Pardu	İskenderiye
-	Elyahu Hazzane	Trablusgarb

Tabloda 7 başhaham, 13 haham kaydedilmiştir. Boş olan 6 hahamlık ile 26 merkez yazılmıştır.

36. yıla (1298/1881) ait salnamede önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şöyledir: Kuds-i Şerif başhahamlığı münhaldir. Aydın hahamı değişmiş ve “*Haham Haim Sürbeyani Efendi, Aydın*” şeklinde kaydedilmiştir. Filibe Başhaham vekili Rafael Mose Efendi’ye 3. Mecidi nişanı yazılmıştır. Zağra-i Atik ile önceki yıl münhal olan Gelibolu, Haham Mordehay liderliğinde birleştirilmiştir. Ruscuk ile önceki yıl münhal olan Niş ve Samako birleştirilerek Haham Avram Malaki’nin ismi “*Evmihr Mela*” şeklinde yazılmıştır. Muhtemelen Avraham Malaki olmalıdır. Münhal olan Halep’e

“Haham Moşe Kohen” yazılmıştır. Haham İlyahu Hazzane’ye 3. Mecidi nişanı kaydedilmiştir.

37. salnamede (1299/1882) bir önceki yıla göre meydana gelen tek değişiklik Bağdat Başhahamlığına “*Başhaham Elyeşa’ Nesim Efendi, Bağdat*” şeklinde yeni başhaham kaydedilmiştir.

38. yıla (1300/1883) ait salnamede önceki yıla göre bir değişiklik olmuş ve “*Haim Abya İsrail Efendi, Tokat*” kaydıyla yeni bir merkez yazılmıştır. Bu sayıda, tablonun ilk sırasında yer alan Kuds-i Şerif başhahamlığı üç yıldır münhal olduğundan önemli bir hata yapılarak din adamlarının isimleri bir sıra yukarıya kaydedilmiştir. Böylece din adamları ve görev mahalleri Dobnice’ye kadarki 10 merkezde yanlış görünmeye başlamıştır. Daha sonra yanlış iyice sabit olmuş münhal olan merkezler önceki sıraya bağlanmış. Bir kısmı da Edirne ve Filibe merkezlerine bağlı kazalar sonrakilerle birleştirilerek tamamen hatalı duruma getirilmiştir. Bu durum 43. Yılda (1305/1888) hahambaşılık yeniden düzenleninceye kadar devam etmiştir. Aşağıda 1301-1304 tarihlerindeki dört salnamedeki değişiklikler önceki yıllara göre düzeltilmiş haliyle verilmiştir.

39. sayı olan 1301/1884 yılına ait salnamede hahambaşılık “*Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı Mose Levi Efendi, Mecidi I*” başlığı altında kaydedilmiştir. Yukarıda zikredilen hatalar düzeltilmiş haliyle takibi kolaylaştırmak amacıyla aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: Haham ve Hahambaşılardan Görev Mahalleri (1301, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Başhaham	Unvan ve Dahil-i Daire-i İdaresi Olan Mahaller
-	Kuds-i Şerif
Şimuel Arditi Efendi 2. Mecidi	Selanik, Ohri, Silistre, Üsküp, Kesriye
Avram Palacı Efendi 3. Mecidi	İzmir ve tevabii, Sakız, Manisa, Antakya
Haham Haim Surbiyani Efendi	Aydın
Başhaham vekili Mordehay Aron	Edirne, Sofya, Niş, Şarköy, İvrace, Leskofca, Berkofca, Dobnice, Köstendil, Vidin, Samako, Tatarpazarcığı, Hezargrad, Prevadi, Varna, Hacıoğlupazarcığı, Yanbolu, İslimye, Tekfurdağı, Çorlu, Lüleburgası, Kırkkilise, Cısır-i Mustafa Paşa
Haham vekili David Ance	Siroz
Başhaham vekili Rafael Mose Efendi 3. Mecidi	Filiba, Ruscuk, Plevne, Ahyolu, Aydos, Karin Abad, Dimetoka, Uzunca Abad Hasköy, Gümülcine
Haham Aron Farahi	Varna
Haham Rafael Kohen	Silivri
Haham Mordehay	Zağra-i Atik, Gelibolu
Haham Mose Arbe	Dobnice
Haham Levi Simuel	Yanya

Başhaham	Unvan ve Dahil-i Daire-i İdaresi Olan Mahaller
Haham Behor Krespi	İslimye
Başhaham Elyesa Nesim Efendi	Bağdat
Başhaham Bentub İsrail Efendi	Mısır
Haham Bensiyon Benyaste	Kala-i Sultaniye
Haham Avraham Malaki	Ruscuk, Niş, Samako
Haham İsak İsrail	Rodos
-	Bursa
Haham Abraham Garare Divik	Halep
-	Şam-ı Şerif
Haham Mose Pardu	İskenderiye
Haham Elyahu Hazzane 3. Mecidi	Trablusgarb
Haham Abya İsrail	Tokat

40. yılda (1302/1885) önceki yıla göre bir değişiklik yoktur. 41. yılda (1303/1886) önceki yıllara ve yukardaki tabloya göre bir değişiklik yoktur. Ancak hatalı yazım artık oturmuştur. Bu yüzden 21 din adamı ismine göre 21 merkez görünmektedir, münhal olan 3 merkez diğerlerine karışmıştır. 42. yılda (1304/1887) önceki yıla göre bir değişiklik yoktur. 43. yılda (1305/1888) ait salnamede bir düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Önceki yıllara göre değişiklikleri görmek ve takibi kolaylaştırmak için tablo halinde verilmiştir.

Tablo 8: Musevi Hahambaşılığı (1305, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	O(smani)	M(ecidi)
Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	1	1
Edirne Hahambaşı vekili	Mordehay Aron Efendi	-	2
Filiba Hahambaşısı (mahal-i ikameti Edirne)	Rafael Efendi	-	2
Kuds-i Şerif Hahambaşılığı	-	-	-
Halep Hahambaşısı	Avram Kohen Efendi	-	3
Trablusgarb Hahambaşısı	İliya Hazzan Efendi	-	3
İzmir Hahambaşısı	Avram Palaci Efendi	-	3
Bağdat Hahambaşılığı	-	-	-
Suriye Hahambaşılığı	-	-	-
Hüdavendigar Hahambaşı vekili	Salamon Uziyel Efendi	-	-
Selanik Hahambaşılığı	-	-	-
Tokat Hahambaşısı	Haim Rafael Efendi	-	-
Ankara Hahambaşısı	Elyazar Kunis Efendi	-	-
Kala-i Sultaniye Hahambaşısı	Bensiyon Efendi	-	-

Bu tabloda gösterilen yeni düzenlemeden hahamlıkların çıkarılıp yerlerine başhahamlık ihdas edilerek başhahamlık sayısının İstanbul ile birlikte 14'e çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

44. yılda (1306/1889) meydana gelen değişiklikleri görmek için tablo halinde verilmiştir.

Tablo 9: Musevi Hahambaşılığı (1306, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	O(smani)	M(ecidi)
Dersaadet Musevi Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	1	1
Edirne Hahambaşı vekili	-	-	-
Filiba Hahambaşısı (Mahal-i İkameti: Edirne)	Rafael Efendi	-	2
Kuds-i Şerif Başhahamı	Meir Panijel Efendi	-	-
Halep Hahambaşısı	Avram Kohen Efendi	-	3
Trablusgarp Hahambaşısı	İliya Hazzan Efendi	-	3
İzmir Hahambaşısı	Avram Palaci Efendi	-	3
Bağdat Hahambaşısı	-	-	-
Suriye Hahambaşısı	-	-	-
Hüdavendigâr Hahambaşı vekili	Salamon Uziyel Efendi	-	-
Selanik Hahambaşı Kaimakamı	Yakub Hana Yakur Efendi	-	3
Tokat Hahambaşısı	Haim İsrail Efendi	-	-
Ankara Hahambaşısı	-	-	3
Kala-i Sultaniye Hahambaşısı	Bensiyon Efendi	-	-

45. yılda (1307/1889) önceki yıla göre üç değişiklik meydana gelmiştir. Birincisi Trablusgarp Hahambaşılığı münhal kalmıştır. İkincisi, “*Bingazi Hahambaşısı, Rahamim Fercun Efendi, 4. M(ecidi)*” kaydıyla hahambaşılık sayısı 15’e çıkmıştır. Üçüncüsü İzmir Hahambaşısı Avram Palaci’ye 2. Mecidi nişanı yazılmıştır.

46. yılda (1308/1890) bir önceki yıl münhal olan Edirne, Suriye, Ankara ve Bağdat ile bu yıl münhal kalan Trablusgarp’a tablo da yer verilmeyerek 10 merkez kaydedilmiştir. Ayrıca Halep Hahambaşısı Avram Kohen, “Avram Divik” şeklinde yazılmıştır.

47. salnameye (1309/1891) iki yeni hahambaşı ismi yazılarak 12 merkez kaydedilmiştir. Bunlar: “*Cezire-i Bahr-i Sefid Hahambaşısı, Sabatay Levi Efendi*” “*Trablusgarp Hahambaşı Vekili, Haham Yuda Kamhi Efendi*” şeklindedir.

48. yıla (1310/1892) ait salnamede Filibe ve Trablusgarp hahambaşılıklarına yer verilmemiştir. Muhtemelen münhal kalmışlardır. Ayrıca dört yıldır münhal olan Edirne’ye “Edirne Hahambaşısı, Rafael Efendi, 2. M(ecidi)” kaydı yazılmıştır. Böylece 11 merkez kaydedilmiştir.

49. (1311/1893) ve 50. (1312/1894) salnamelerde önceki yıla göre bir değişiklik yoktur.

51. yıla (1313/1895) ait salnamede önceki yıllara göre önemli farklılıklar vardır. Bu nedenle tablo halinde verilmesi daha uy-

gundur.

Tablo 10: Musevi Hahambaşılığı (1313, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	İmtiyaz Madalyası	O(smani)	M(ecidi)
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	Altın ve Gümüş	1	1
Mısır Hahambaşısı	Rafael Şimon Efendi	-	-	-
Kuds-i Şerif Hahambaşısı	Behor Elbeşar Efendi	-	-	-
İzmir Hahambaşısı	Avram Palacı Efendi	-	-	2
Edirne Hahambaşısı	Rafael Efendi	-	-	2
Şam Hahambaşısı	Mirkado Alfandari Efendi	-	-	-
Selanik Hahambaşı Kaimakamı	Yako Kohen Efendi	-	3	3
Yanya Hahambaşısı	Yuda Kamhi Efendi	-	-	-
Girit Hahambaşısı Vekili	Behor Eblagon Efendi	Girit Gümüşü	-	-
Manastır Hahambaşısı Vekili	Avram Levi Efendi	-	-	-
Halep Hahambaşısı	Salamon Safedi Efendi	-	-	-
Bingazi Hahambaşı Vekili	Rahamim Fercun Efendi	-	-	-
Hüdavendigâr Hahambaşı vekili	Davut Papo Efendi	-	-	-
Tokat Hahambaşısı	İsrail Efendi	-	-	-
İskenderiye Hahambaşı Vekili	İlyâ Hazzan Efendi	-	-	3
Şam Trablus Hahambaşı Vekili	Yako Mizrahi Efendi	-	-	-
Akka Hahambaşı Vekili	Mordehay Matuk Efendi	-	-	-
Kala-i Sultaniye Hahambaşı Vekili	Bensiyon Benyaste Efendi	-	-	-
Yenişabol Hahambaşı Vekili	Şimuel Şibi Efendi	-	-	-

52. yılda (1314/1896) meydana gelen değişiklikler şunlardır: “Edirne Hahambaşı Vekili, Avram Simah Efendi, 2. M(ecidi)” Manastır Hahambaşılığı münhaldir. Mısır’da Rafael Şimon’a, Kudüs’de Behor Elbeşar’a ve Selanik’de Yako Kohen’e 2. Mecidi; Şam’da Mirkado Alfandari’ye 3. Mecidi; Bingazi’de Rav Hamim Fercun’a 4. Mecidi; İskenderiye’de İlyâ Hazzan’a 3. Osmani nişanları yazılmıştır.

53. yıla (1315/1897) ait salnamede hahambaşılık yeniden düzenlenmiş olarak kaydedildiğinden tablo halinde vermek daha uygun olacaktır.

Tablo 11: Musevi Hahambaşılığı (1315, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	İmtiyaz Madalyası	O(smani)	M(ecidi)
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	Altın ve Gümüş	1	1
Dersaadet Hahambaşı Kaimakamlığına Tabi Ruesay-ı Ruhani				
Meclis-i Ruhani Reisi	Haim Menahim Efendi	-	-	-
Aza	Nesim Amon Efendi	-	-	-
“	Haim Sehvi Efendi	-	-	3
“	Haim Nasî Efendi	-	-	-
“	Sabatay Levi Efendi	-	-	3
Başkatip	Yasef Heli Efendi	-	-	-
Mısır Hahambaşısı	Rafael Şimon Efendi	-	-	2

Memuriyeti	Esamii	İmtiyaz Madalyası	O(smani)	M(ecidi)
Kuds-i Şerif Hahambaşısı	Behor Elbeşar Efendi	-	-	2
İzmir Hahambaşısı	Avram Palacı Efendi	-	-	2
Şam-ı Şerif Hahambaşısı	Mirkado Alfandari Efendi	-	-	3
Trablusgarp Hahambaşısı	Yuda Kamhi Efendi	-	-	3
Musul Hahambaşısı	Aron Birzani Efendi	-	-	-
Yanya Hahambaşısı	-	-	-	-
Selanik Hahambaşısı Kaimakamı	Yako Kohen Efendi	-	3	2
Manastır Hahambaşısı	-	-	-	-
Tokat Hahambaşısı	İsrail Efendi	-	-	4
Edirne Hahambaşısı	Avram Simah Efendi	-	-	-
İskenderiye Hahambaşısı Vekili	İlyaz Hazzan Efendi	-	3	3
Girit Hahambaşısı Vekili	Behor Eblagon Efendi	Girit Gümüşü	-	2
Cezire-i Bahr-i Sefid Hahambaşısı Vekili	Moşe Frenko Efendi	-	-	-
Halep Hahambaşısı	Salamon Safediye Efendi	-	-	-
Hüdavendigâr Hahambaşısı	Davit Papo Efendi	-	-	-
Trablus Şam Hahambaşısı Vekili	Yako Mizrahi Efendi	-	-	-
Bingazi Hahambaşısı Vekili	Rahamim Fercun Efendi	-	-	4
Kala-i Sultaniye Hahambaşısı Vekili	Bensiyon Benyaste Efendi	-	-	-
Gelibolu Hahambaşısı Vekili	Şimuel Şehbi Efendi	-	-	-
Akka Hahambaşısı Vekili	Mordehay Ma'tuk Efendi	-	-	-
Çorlu Hahambaşısı Vekili	Avram Kohen Efendi	-	-	-
Hahamhane Kapikethüdası	Yako Acemyan Efendi	Mütamayız (Rütbe)	-	3
Hahamhane İbrani Başkatibi	Hukye Hatem Efendi	-	-	4

54. (1316/1898) salnamede bir önceki salnameye göre değişiklikler şunlardır: *“Halilürrahman Hahambaşısı vekili, Rav Hamim Frenko Efendi”* *“Sayda Hahambaşısı Vekili, Merad Levi Efendi”* Akka Hahambaşılığı kaydedilmemiştir.

55. defa yayımlanan salnamede (1317/1899) bir önceki yıla göre değişiklikler şunlardır: Edirne Hahambaşısı Avram Semah Efendi'ye 4. Mecidi nişanı yazılmıştır. İzmir Hahambaşılığı münhaldir. *“Beyrut Hahambaşısı, Yasef Ben Senyor Efendi, 3. M(ecidi)”*

56. yıla (1318/1900) ait salnamede öncekine göre farklılıklar şöyledir: Başkatip değişmiş ve *“Başkatip, Elyazar Fonus Efendi”* şeklinde yazılmıştır. *“İzmir Hahambaşısı Vekili, Yasef Heli Efendi”* Ruhani Meclis azalarından Haim Nasi Efendi'ye 4. Mecidi nişanı yazılmıştır. Beyrut Hahambaşısı Yasef Ben Senyor Efendi'ye, Cezair-i Bahr-i Sefid Hahambaşısı Moşe Frenko Efendi'ye ve Hüdavendigâr Hahambaşısı David Papo Efendi'ye 3. Mecidi nişanı kaydedilmiştir.

Sayda Hahambaşı Vekili Merad Levi Efendi'ye 4. Mecidi nişanı yazılmıştır. Kala-i Sultaniye hahambaşılığı münhaldir.

57. Salnamede (1319/1901) meydana gelen farklılıklar şunlardır: Kuds-i Şerif Hahambaşısı Behor Elbeşar Efendi'ye 4. Osmani nişanı yazılmıştır. Beyrut Hahambaşılığı münhaldir. Kala-i Sultaniye Hahambaşısı değişmiş ve Samuel Uziel Efendi kaydedilmiştir.

58. (1320/1902) salnamede hahambaşılıkta yeni bir düzenlemenin işaretleri vardır. Hem bu yeni düzenlemeyi hem de önceki yıllarla farklılıkları görmeyi kolaylaştırmak için tablo halinde verilmiştir.

Tablo 12: Musevi Hahambaşılığı (1320, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	Madalya	O.'	M.
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	-	Altın ve Gümüş İmtiyaz	1	1
Hahamhane Meclis-i Ruhani A'zası					
Reisi-i Evvel	Haim Menahim Efendi	-	-	-	-
Reis-i Sani	Nesim Amon Efendi	-	-	-	-
Aza	Haim Sehvi Efendi	-	-	-	3
"	Haim Nası Efendi	-	-	-	4
"	Sabatay Levi Efendi	-	-	-	3
"	Yasef Heli Efendi	-	-	-	-
Başkatip	Elyazar Fonus Efendi	-	-	-	-
Muavini ve Hahamhane Muhaberat Abidane Katibi	Rufail Seban Efendi	-	-	-	-
Hahamhane Kapikethüdası	Yako Acemyan Efendi	Mütemayiz	-	-	3
Hahamhane İbrani Başkatibi	Herkiye Hatem Efendi	Salise	-	-	4
Dersaadet Hahambaşı Kaimakamlığına Tabi Ruesay-ı Ruhaniye					
Mısır Hahambaşısı	Rufail Ben Şimon Efendi	-	-	-	2
Kuds-i Şerif Hahambaşısı	Behor Elbeşar Efendi	-	-	-	2
İzmir Hahambaşısı	-	-	-	-	2
Şam-ı Şerif Hahambaşısı	Mirkado Alfandari Efendi	-	-	4	3
Trablusgarp Hahambaşısı	Yuda Kamhi Efendi	-	-	-	3
Beyrut Hahambaşısı	-	-	-	-	-
Musul Hahambaşısı	Aron Birzani Efendi	-	-	-	3
Yanya Hahambaşısı	-	-	-	-	-
Tokat Hahambaşısı	İlya İsrail Efendi	-	-	-	4
Rodos Hahambaşısı	Moşe Frenko Efendi	-	-	-	3
Bursa Hahambaşısı	Davit Papo Efendi	-	-	-	3
Manastır Hahambaşısı	-	-	-	-	-
Selanik Hahambaşı Kaimakamı	Yako Kovo Efendi	-	-	3	2
Edirne Hahambaşı Vekili	Avram Simah Efendi	-	-	-	4
İskenderiye Hahambaşı Vekili	İlya Hazzan Efendi	-	-	3	3
Girit Hahambaşı Vekili	Behor Eblagon Efendi	-	Girit Gümüşü	-	2
Bingazi Hahambaşı Vekili	Rahamim Fercun Efendi	-	-	-	4
Halep Hahambaşı Vekili	Salamon Safediye Efendi	-	-	-	-
Trablus Şam Hahambaşı Vekili	Yako Mizrahi Efendi	-	-	-	-

Osmanlı Devlet Salnamelerinde Hahambaşılık (1847-1918)

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	Madalya	O.'	M.
Halilürrahman Hahambaşı Vekili	Herkye Medeni Efendi	-	-	-	-
Kala-i Sultaniye Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Gelibolu Hahambaşı Vekili	Şimuel Şehbi Efendi	-	-	-	-
Sayda Hahambaşı Vekili	Merad Levi Efendi	-	-	-	4
Başkale Hahambaşı Vekili	Süleyman Efendi	-	-	-	-
Taberya Hahambaşı Vekili	Behor Hadif Efendi	-	-	-	-
Yafa Hahambaşı Vekili	Herkiye Sabatay Efendi	-	-	-	-
Hahambaşı Kaimakamı Efendi Hazretlerinin Taht-ı Nezaretinde Olarak Ba'irade-i Seniyye-i Hazreti Padişahi Hahamhanede Müteşekkil Tamim-i Lisan-ı Osmani Komisyonu					
Reis: Bahriye Nezaret-i Celilesi Sertercümanı	Moiz Beg	Miralay	-	3	3
Rusumat Emaneti Tercüme Kalemi Müdür Muavini	Jak Beg	Ula	Gümüş imtiyaz liyakat	-	2
Sandikkar: Encümen Teftiş Azasından	İshak Amon Efendi	Salise	-	-	-
Aza: Umur-ı Şehbenderi Kontrolör Muavini	Yuşa' Beg	Ula sanisi	-	4	-
Aza: Divan-ı Umumiye İkinci Müfettişi	Menaşe Efendi	Ula sanisi	-	-	3
Aza: Haham Mektebi Müdür Muavini	Nahum Efendi	-	-	-	-
Aza: Etibbay-ı Mülkiyeden	Jak Mandil Paşa	Mirülumera	-	-	3
Aza: İstişare Odası Muavinnerinden	İshak Yuşa Efendi	Saniye	-	4	-
Aza: Şark Demiryolu Umur-ı Hukukiye Müdürü	Yakub Samanon Efendi	Salise	-	-	-
Aza: Bahriye Etibbasından	Viktor Beg	Kolağası	-	4	-
Başkatip	Herkiye Hatem Efendi	Salise	-	-	-

59. yıla (1321/1903) salnamede bir önceki yıla göre farklı kayıtlar şunlardır: Rusumat Emaneti Tercüme Kalemi Müdür Muavini Jak Beg'e 2. Osmani nişanı yazılmıştır. Bahriye Etibbasından Viktor Beg'e 3. Mecidi ve Başkatip Herkiye Hatem Efendi'ye 4. Mecidi nişanları kaydedilmiştir.

60. defa yayımlanan 1322/1904 tarihli salnamede önceki yıla göre hahambaşı, hahambaşı kaimakamı ve vekillerinde meydana gelen değişiklikler şunlardır: Kuds-i Şerif Hahambaşısı Behor Elbeşar Efendi'ye 2. Osmani nişanı kaydı eklenmiştir. Trablusgarp Hahambaşılığı münhaldir. Bursa Hahambaşısı değişmiş ve yerine "Moşe Ben Habib Efendi" kaydedilmiştir. Hem ruhani mecliste hem de Tamim-i Lisan-ı Osmani Komisyonu'nda farklılıklar olduğundan ikisini tablo halinde vermek daha uygundur.

Tablo 13: Musevi Hahambaşılığı (1322, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	Madalya	O.	M.
Hahamhane Meclis-i Ruhani A'zası					
Reisi-i Evvel	Nesim Amon Efendi	-	-	-	-
Reis-i Sani	Haim Sehvi Efendi	-	-	-	3
Aza	Haim Nasi Efendi	-	-	-	4
"	Sabatay Levi Efendi	-	-	3	3
"	Yasef Heli Efendi	-	-	-	-
"	Elyazar Fonus Efendi	-	-	-	-
Başkatip	Rufail Seban Efendi	-	-	-	-
Hahamhane Kapıkethüdası	Yako Acemyan Efendi	Ula sanisi	-	3	3
Hahamhane Başkatibi	Herkiye Hatem Efendi	Salise	-	-	4
Hahambaşı Kaimakamı Efendi Hazretlerinin Taht-ı Nezaretinde Olarak Ba'irade-i Seniyye-i Hazreti Padişahi Hahamhanede Müteşekkil Tamim-i Lisan-ı Osmani Komisyonu					
Reis-i Evvel: Rusumat Emaneti Tercüme Kalemî Müdür Muavini	Jak Beg	Ula	Altın ve Gümüş imtiyaz ve liyakat	2	1
Reis-i Sani: Divan-ı Umumiye Müfettişlerinden	Menaşe Efendi	Ula sanisi	-	3	3
Sandikkar: Teftiş ve Muayene Azasından	İshak Amon Efendi	Saniye	-	-	-
Aza: Umur-ı Şehbenderi Kontrolör Muavini	Yuşa' Beg	Ula sanisi	-	4	3
Aza: Haham Mektebi Müdür Muavini	Nahum Efendi	-	-	-	-
Aza: Etibbay-ı Mülkiyeden	Jak Mandil Paşa	Mirülumera	-	-	3
Aza: İstişare Odası Muavinlerinden	İshak Yuşa Efendi	Saniye	-	4	-
Aza: Şark Demiryolu Umur-ı Hukukiye Müdürü	Yakub Samanon Efendi	Salise	-	-	-
Aza: Bahriye Etibbasından	Viktor Beg	Kolağası	-	4	3
Başkatip	Herkiye Hatem Efendi	Salise	-	-	4

61. salnamede (1323/1905) bir önceki yıla göre Dersaadet ve Tevabii Hahambaşı Kaimakam Moşe Levi Efendi liderliğindeki ruhani mecliste bir farklılık yoktur. Hahambaşılık merkezlerinde ise değişiklik çok olduğundan tablo halinde vermek daha uygundur.

Tablo 14: Musevi Hahambaşılığı (1323, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	Madalya	O.	M.
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşı Kaimakamı	Moşe Levi Efendi	-	Altın ve Gümüş İmtiyaz	1	1
Dersaadet Hahambaşı Kaimakamlığına Tabi Ruesay-ı Ruhaniye					
Kuds-i Şerif Hahambaşısı	Behor Elbeşar Efendi	-	-	2	2
Mısır Hahambaşısı	Rufail Ben Şimon Efendi	-	-	2	2
İzmir Hahambaşısı	-	-	-	-	-
Şam-ı Şerif Hahambaşısı	Mirkado Alfandari Efendi	-	-	4	3
Trablusgarp Hahambaşısı	Hazkiye Sabatay Efendi	-	-	-	3
Musul Hahambaşısı	Elyahon Şalom Efendi	-	-	-	-
Tokat Hahambaşısı	İlyas İsrail Efendi	-	-	-	4
Rodos Hahambaşısı	Moşe Frenko Efendi	-	-	-	3

Memuriyeti	Esamii	Rütbe	Madalya	O.'	M.
Selanik Hahambaşı Kaimakamı	Yako Kovo Efendi	-	-	2	2
İzmir Hahambaşı Vekili	İsak Palacı Efendi	-	-	-	-
Beyrut Hahambaşı Vekili	Moşe Bedid Levi Efendi	-	-	-	-
Bursa Hahambaşı Vekili	Moşe Ben Haif Efendi	-	-	-	-
İskenderiye Hahambaşı Vekili	İlyahu Hazzan Efendi	-	-	3	2
Edirne Hahambaşı Vekili	Avram Simah Efendi	-	-	-	3
Girit Hahambaşısı Vekili	Behor Eblagon Efendi	-	Girit Gümüğü	-	2
Bingazi Hahambaşı Vekili	Rahamim Fercun Efendi	-	-	-	4
Halep Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Trablus Şam Hahambaşı Vekili	Yako Mizrahi Efendi	-	-	-	-
Gelibolu Hahambaşı Vekili	Haim Franko Efendi	-	-	-	-
Halilürrahman Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Sayda Hahambaşı Vekili	Murat Levi Efendi	-	-	-	4
Başkale Hahambaşı Vekili	Süleyman Efendi	-	-	-	-
Kala-i Sultaniye Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Taberiye Hahambaşı Vekili	Behor Hadif Efendi	-	-	-	-
Yafa Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Akka Hahambaşı Vekili	Mahluf Eldavardi Efendi	-	-	-	-
Bağdat Hahambaşı Vekili	İsak Şalom Efendi	-	-	-	-
Çorlu Hahambaşı Vekili	-	-	-	-	-
Tekfurdağı Hahambaşı Vekili	Yomatof Kordova Efendi	-	-	-	-
Süleymaniye Hahambaşı Vekili	Avodya Nuriyel Efendi	-	-	-	-

Tamim-i Lisan-ı Osmani Komisyonu'nda bir önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler ise şunlardır: Tamim-i Lisan-ı Osmani Komisyonu'na "Aza: Haham Mektebi Muallimlerinden, Nahum Efendi" kaydıyla yeni bir aza eklenerek sayısı 7'ye yükselmiştir. Reisi-i Evvel'e 1. Osmani nişanı tevdi edilmiştir. Aza Viktor Beg'e ise Binbaşı rütbesi yazılmıştır.

62. salnamede (1324/1906) bir önceki salnameye göre farklı kayıtlar şunlardır: Hem Ruhani Meclis hem de Komisyon Başkanlığı olarak yazılan Herkiye Hatem Efendi bu yılda sadece Komisyon kısmına kaydedilmiştir. Önceki yıl Vekil kaydedilen Bağdat'a "Bağdat Hahambaşısı, David Papo, 2. M(ecidi)" şeklinde gösterilmiştir. Sayda Hahambaşısı Murat Levi Efendi'ye bu yılda 4. Mecidi nişanı kaydedilmemiştir.

63. yıla (1325/1907) ait salnamede bir önceki yıla göre meydana gelen değişiklikler şunlardır: Dersaadet Hahambaşı Kaimakamı Moşe Levi Efendi'nin 1. Osmani nişanı silinmiştir. Ruhani Meclis azalarından Haim Nasi ve Yasef Heli kaydedilmezken Şalomo Uziel Efendi yeni aza olarak eklenerek 3 aza kaydı yapılmıştır. Kuds-i Şerif ve Gelibolu hahambaşılığı münhaldir. İzmir Hahambaşısı kaydı daha önceki iki yılda vekil kaydı yapılmasına rağmen tutu-

lurken bu yılda sadece vekil İsak Palacı Efendi yazılarak silinmiştir. “Bursa Hahambaşısı, Moşe Ben Hayif Efendi” asıl kaydedilmiştir. “Halilürrahman Hahambaşı vekili, Süleyman Manni Efendi” yeni kayıttır. Böylece 9 Hahambaşılık, 1 Hahambaşı Kaimakamlığı ve 19 Hahambaşı Vekilliği kaydı yapılmıştır.

64. salnamede (1326/1908) Ruhani Meclis ve Komisyon’da bir değişiklik yoktur. Hahambaşılıklarda meydana gelen farklılıklar ise şunlardır: “Kuds-i Şerif Hahambaşı Vekili, Banjel Efendi”, “Selanik Hahambaşı Vekili, Yako Meir Efendi”, İzmir Hahambaşı Kaimakamlığı münhaldir.

65. defa yayımlanan Mali 1326/1910 tarihli salnamede “Musevi Hahambaşılığı” başlığı altında yapılan kayıt yeni düzenlemeler olduğuna işaret etmektedir ki hahambaşı ile birlikte unvan da değişerek “Dersaadet ve Tevabii Hahambaşısı Haim Nahum Efendi” şeklinde kaydedilmiştir. Bu nedenle tablo halinde vermek daha uygundur.

Tablo 14: Musevi Hahambaşılığı (Mali 1326, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşısı Haim Nahum Efendi	-	-	1.	-
Hahamhane Kapikethüdası Moiz Fresko Efendi	-	-	4	-
Hahamhane Ruhani Meclisi				
Reisi-i Evvel: Sabatay Levi Efendi	-	-	3	-
Reis-i Sani: Elyazar Fonus Efendi	-	-	-	-
Aza: İsak Menşe Efendi	-	-	-	-
“: Avram Danon Efendi	-	-	-	-
“: Yasef Hasid Efendi	-	-	-	-
“: İsak Uziyel Efendi	-	-	-	-
Hahambaşılığa Tabi Ruesay-ı Ruhaniye				
Kahire Başhahamı Rafael Ben Şimon Efendi	-	-	2	-
İskenderiye Başhaham Vekili Avram Abu Hazir Efendi	-	-	-	-
Kuds-i Şerif Başhaham Vekili Nahman Batito Efendi	-	-	-	-
İzmir Hahamı ----	-	-	-	-
Şam-ı Şerif Hahamı Yako Danon Efendi	-	-	-	-
Trablusgarp Hahamı ----	-	-	-	-
Beyrut Hahamı Nesim Danon Efendi	-	-	-	-
Musul Hahamı ----	-	-	-	-
Yanya Hahamı ----	-	-	-	-
Tokat Hahamı ----	-	-	-	-
Rodos Hahamı Moşe Franko Efendi	-	-	-	-
Bursa Hahamı ----	-	-	-	-
Manastır Hahamı ----	-	-	-	-
Selanik Başhahamı Yako Meir Efendi	-	-	-	-
Edirne Başhahamı Haim Becerano Efendi	-	-	-	-
Girit Başhahamı Behor Eblagon Efendi	-	-	-	-

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Halep Başhahamı Hezekya Sabatay Efendi	-	-	-	-
Halilürrahman Hahamı Süleyman Manni Efendi	-	-	-	-
Kala-i Sultaniye Hahamı Moşe Habib Efendi	-	-	-	-
Bingazi Hahamı ----	-	-	-	-
Trablus Şam Hahamı ----	-	-	-	-
Gelibolu Hahamı ----	-	-	-	-
Sayda Hahamı ----	-	-	-	-
Taberiye Hahamı Rabbi Nu Abulafya Efendi	-	-	-	-
Yafa Hahamı ----	-	-	-	-
Bağdat Hahamı David Papo Efendi	-	-	-	-
Safed Hahamı ----	-	-	-	-

66. salnamede (Mali 1327/1911) meydana gelen farklılıklar şunlardır: Hahamhane Kapıkethüdasına Salise rütbesi yazılmıştır. Kuds-i Şerif Başhaham vekili yerine asıl olarak Yako Meir Efendi yazılmış ve 2. Mecidi Nişanı kaydedilmiştir. Rodos Hahamlığı ve Selanik Başhahamlığı münhaldir. Böylece 14 hahamlık ile Selanik Başhahamlığına ruhani kaydedilmemiştir. Kahire, İskenderiye, Kuds-i Şerif, Edirne, Girit ve Halep başhahamlık, Şam-ı Şerif, Beyrut, Halilürrahman, Kala-i Sultaniye, Taberiye ve Bağdat ise hahamlık olarak yazılırken 12 ruhani ismi yazılmıştır. Toplam 27 merkez kaydı yapılmıştır.

67. defa (Mali 1328/1912) yayımlanan salname Birinci Dünya Savaşı öncesi çıkarılan son salnamedir. Bir önceki yıla göre farklılık yoktur. Ancak takibi kolaylaştırmak için tablo halinde vermek daha uygundur.

Tablo 15: Musevi Hahambaşılığı (Mali 1328, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Dersaadet ve Tevabii Hahambaşısı Haim Nahum Efendi	-	-	1.	-
Hahamhane Kapıkethüdası Moiz Fresko Efendi	Salise	-	4	-
Hahamhane Ruhani Meclisi				
Reisi-i Evvel: Sabatay Levi Efendi	-	-	3	-
Reis-i Sani: Elyazar Fonus Efendi	-	-	-	-
Aza: İsak Menşe Efendi	-	-	-	-
“: Avram Danon Efendi	-	-	-	-
“: Yasef Hasid Efendi	-	-	-	-
“: İsak Uziyel Efendi	-	-	-	-
Hahambaşılığa Tabi Ruesay-ı Ruhaniye				
Kahire Başhahamı Rafael Ben Şimon Efendi	-	-	2	-
İskenderiye Başhaham Vekili Avram Abu Hazir Efendi	-	-	-	-
Kuds-i Şerif Başhahamı Yako Meir Efendi	-	-	2	-
İzmir Hahamı ----	-	-	-	-
Şam-ı Şerif Hahamı Yako Danon Efendi	-	-	-	-
Trablusgarp Hahamı ----	-	-	-	-
Beyrut Hahamı Nesim Danon Efendi	-	-	-	-

Memuriyet ve Esamii	Rütbe	Osmani	Mecidi	Madalya
Musul Hahamı ----	-	-	-	-
Yanya Hahamı ----	-	-	-	-
Tokat Hahamı ----	-	-	-	-
Rodos Hahamı ----	-	-	-	-
Bursa Hahamı ----	-	-	-	-
Manastır Hahamı ----	-	-	-	-
Selanik Başhahamı ----	-	-	-	-
Edirne Başhahamı Haim Becerano Efendi	-	-	-	-
Girit Başhahamı Behor Eblagon Efendi	-	-	-	-
Halep Başhahamı Hezekya Sabatay Efendi	-	-	-	-
Halilürrahman Hahamı Süleyman Manni Efendi	-	-	-	-
Kala-i Sultaniye Hahamı Moşe Habib Efendi	-	-	-	-
Bingazi Hahamı ----	-	-	-	-
Trablus Şam Hahamı ----	-	-	-	-
Gelibolu Hahamı ----	-	-	-	-
Sayda Hahamı ----	-	-	-	-
Taberiye Hahamı Rabbi Nu Abulafya Efendi	-	-	-	-
Yafa Hahamı ----	-	-	-	-
Bağdat Hahamı David Papo Efendi	-	-	-	-
Safed Hahamı ----	-	-	-	-

Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde ve savaş sırasında Salname yayınlanamamıştır.

68. ve son Osmanlı Devlet Salnamesi 1333-1334 Mali yıllarına ait olup 1917 ve 1918 Miladi yılları kapsamaktadır. Bu son defa yayımlanan salname olduğundan savaş sonrası duruma da ışık tutmaktadır. Hahambaşılık, “*Musevi Hahambaşılığı*” başlığı altında tablo halinde verilmiştir.

Tablo 16: Musevi Hahambaşılığı (Mali 1333-1334, Osmanlı Devlet Salnamesi)

Memuriyet	Esami	Nişan	Madalya
Hahambaşı	Haim Nahum Efendi	1.Mecidi	-
Hahamhane Kapkethüdası	Moiz Fresko Efendi, Salise (rütbe)	4.Mecidi	-
Hahamhane Ruhani Meclisi			
Reisi-i Evvel	Sabatay Levi Efendi	3.Mecidi	-
Reis-i Sani	İsak Uziyel Efendi	-	Elyazar Fonus Efendii
“	Avram Danon Efendi	-	-
Aza	Rafael Seban Efendi	-	-
Aza	İsak Şaki Efendi	-	-
Aza	Yako Arditi Efendi	-	-
Aza	Moşe Ceyb Efendi	3.Mecidi	-
Hahambaşılığa Tabi Ruesay-ı Ruhaniye			
Kahire Başhahamı	Rafael Ben Şimon Efendi	2.Mecidi	2
İskenderiye Haham Vekili Efendi	Avram Abu Hazir	-	-
Kudüs Haham Vekili	Nesim Danon Efendi -	3.Mecidi	2
İzmir Haham Vekili	Behor Aryas Efendi	-	-
Suriye Başhahamı	Yako Danon Efendi	-	-
Beyrut Haham Vekili	Yako Maslaton Efendi	-	-
Musul Başhahamı	İlyahu	-	-

Memuriyet	Esami	Nişan	Madalya
Tokat Başhahamı Vekili	-	-	-
Bursa Hahamı ----	-	-	-
Edirne Başhahamı	Haim Becerano Efendi	3.Mecidi	-
Halep Başhahamı	Hezekya Sabatay Efendi	-	-
Halilürrahman Başhahamı	-	-	-
Kala-i Sultaniye Başhahamı	-	-	-
Trablus Şam Başhaham Vekili	-	-	-
Sayda Başhaham Vekili	-	-	-
Taberiye Başhaham Vekili	Rabbi Nu Abulafya Efendi	-	-
Yafa Başhaham Vekili	Bensiyon Avril Efendi	-	-
Safed Başhaham Vekili	Mirkado Alfandari Efendi	-	-
Bağdat Başhahamı	Beruham Elyeşar Efendi	3.Mecidi	-

Savaş ortalarını gösteren son tabloda 19 merkezden 14'ü başahahamlık, 5'i ise hahamlık olarak kaydedilmiştir. 6 merkezde ruhani ismi yer almamaktadır. Önceki yıla göre merkez sayısında azalma olmasına rağmen tabloda verilen ruhani isimlerinin sayısı bir artmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak Osmanlı Yahudileri “fetih öncesi yapının korunması” ilkesine göre idare edilmiştir. Fetih öncesi durumu en belirgin şekilde ortaya koyan İstanbul’un fethidir. Osmanlı yeni başkentinde gayrimüslimleri idare merkezi oluşturma fikrini Ortodoks Kilise’nin merkezini ele geçirince hiyerarşik yapısından esinlenerek almıştır. Rumları kendi ruhani idarelerinde serbest bırakarak, yani fetih öncesi durumu sürdürürken patriğin kendisine karşı sorumlu ve sivil işlerde doğrudan padişaha bağlı olduğu bir sistem oluşturmuştur. Aynı sistemi Yahudilere de uygulayarak fetih öncesi cemaatler yapısını olduğu gibi bırakmış, anca onları da tek lider ile idare etmek üzere bir Hahambaşı ataması yapmıştır. Romaniyotlarda iki hahambaşı fetihten 1525 yılına kadar görevde bulunmuştur. Bu arada Osmanlı Yahudi cemaatleri ve nüfusları artarak bu idare biçiminin bozulmasına yol açmışlardır. 1492 ve sonrasında İberya’dan gelen Sefarad Yahudileri ve diğer Avrupa topraklarından gelen Aşkenazlar, özellikle birincisi, ekonomik ve kültürel manada etkili olarak kendi hahamlarına başhaham unvanı kazandırmak için mücadelelerin yükselmesine neden olmuşlardır. Sonunda hiç olmamasının daha iyi olacağını düşündüklerinden hahambaşılık fermanı bulunan tek liderle idareyi kaldırmışlardır.

Osmanlı ile ilişkilerini her cemaat kendisi özel olarak, yani aracısız sürdürmüşlerdir. Bu, 1835’de kendi istekleriyle hahambaşılık yeniden tesis edilinceye kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra da hahambaşılığın tam olarak işlevini, görevini sürdürdüğünü söylemek zordur. Bu salnamelere hahambaşlıkların ‘*kaymakam*’ olarak kaydedilmesinden de anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devlet Salnamelerinde gayrimüslimlerin kaydedildiği ilk sayıdan (1263/1847) son sayısına (1333-1334/1917-1918) kadar Hahambaşılığa yer verilmiştir. Salnameler, Hahambaşılığın geçirdiği evreleri, Yahudilerin Osmanlı hakimiyetindeki durumlarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla takip etmede kolaylık sağlayacak ek resmi kaynak niteliğindedir.

Hahambaşılığın 1846 yılındaki durumunu kaydeden ilk salnamede ‘*ruesay-ı milel-i hamse*’ başlığı ile kaydedilirken ayrı bir millet olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca hahambaşılıkta meydana gelen süreci salnamelerden takip etmek mümkündür. Bunun için, salnamelerin ait olduğu yılın değil de bir önceki yılın, bazen iki önceki yılın durumunu gösterdiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Birinci dünya savaşının son yıllarına ait olan ve son salname olan 68. Salnamede savaş öncesi durumu koruyan tek ruhani liderlik olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Osmanlı Devlet Salnameleri ve Gayrimüslimlerle İlgili Bölümler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1263 (1847), 1. Def’a, (İstanbul), (1263/1847) Numarasız.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1264 (1848), 2. Def’a, (İstanbul), (1264/1848), ss. 78-108.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1265 (1849), 3. Def’a, İstanbul: Tabihane-i Amire, (1265/1849). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 128 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1266 (1850), 4. Def’a, (İstanbul), (1266/1850). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 95 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1267 (1851), 5. Def’a, (İstanbul), (1267/1851). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 98 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1268 (1852), 6. Def’a, (İstanbul), (1268/1852). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok. 98 s.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1269 (1853), 7. Def’a, (İstanbul),

- (1269/1853). Ruesay-ı Mîlel-i Hamse yok. 105+1+5 s.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1270 (1854), 8. Def'a, İstanbul:
(1270/1854). Ruesay-ı Mîlel-i Hamse yok. 113+1+6 s.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1271 (1855), 9. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1271/1855). Ruesay-ı Mîlel-i Hamse yok. 117 s.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1272 (1856), 10. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1271/1856). Ruesay-ı Mîlel-i Hamse yok. 129 s.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1273 (1857), 11. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, (1273/1856). Ruesay-ı Mîlel-i Hamse yok. 135 s.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1274 (1858), 12. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1274 (1858), ss. 146-161.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1275 (1859), 13. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1275 (1859), numarasız.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1276 (1860), 14. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1276 (1860), ss. Numarasız.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1277 (1861), 15. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1277 (1861), ss. 86-101.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1278 (1861), 16. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1278/1861), ss. 86-101.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1279 (1862), 17. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, 1279 (1862), ss. 88-104.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1280 (1863), 18. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1280 (1863), ss. 99-115.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1281 (1864), 19. Def'a, İstanbul:
Takvimhane-i Amire, 1281 (1864), ss. 100-117.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1282 (1865), 20. Def'a, İstanbul:
Matbaa-i Amire, (1282/1865), ss. 90-106.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1283 (1866), 21. Def'a, İstanbul:
Matbaa-i Amire, (1283/1866), ss. 101-117.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1284 (1867), 22. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1284/1867), ss. 121-137.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1285 (1868), 23. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, 1285 (1868), ss. 126-142.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1286 (1869), 24. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1286/1869), ss. 154-170.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1287 (1870), 25. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1287/1870), ss. 172-187.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1288 (1871), 26. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1288/1871), ss. 190-205.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1289 (1872), 27. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1289/1872), ss. 178-193.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1290 (1873), 28. Def'a, İstanbul:
Darü't-Tibaa't-ül-Amire, (1290/1873), ss. 172-188.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1291 (1874), 29. Def'a, İstanbul:
Matbuat-ı Maarif, (1291/1874), ss. 182-194.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1292 (1875), 30. Def'a, İstanbul:

- Matbuat-ı Maarif, (1292/1875), ss. 207-218.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1293 (1876), 31. Def'a, İstanbul: Matbuat-ı Maarif, (1293/1876), ss. 207-219.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1294 (1877), 32. Def'a, İstanbul: Halil Efendi Matbaası, (1294/1877), ss. 584-599.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1295 (1878), 33. Def'a, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, (1295/1878), ss. 475-490.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1296 (1879), 34. Def'a, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, (1296/1879), ss. 254-264.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1297 (1880), 35. Def'a, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1297 (1880), ss. 280-292.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1298 (1881), 36. Def'a, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1298 (1880), ss. 305-314.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1299 (1882), 37. Def'a, İstanbul: Matbuaat-ı Maarif, 1299 (1882), ss. 374-382.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1300 (1883) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 38. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya, 1299 (1882), ss. 346-356.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1301 (1884) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 39. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1301 (1884), ss. 557-570.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1302 (1885) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 40. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1302 (1885), ss. 568-581.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1303 (1886) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 41. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1303 (1886), ss. 479-487.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1304 (1887) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 42. Sene, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1304 (1887), ss. 434-441.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1305 (1888) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 43. Def'a, Tertib Eden: Maarif Nezareti, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1305 (1888), ss. 345-355.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1306 (1889) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 44. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1306 (1889), ss. 746-755.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1307 (1889) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 45. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1307/1889), ss. 842-854.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1308 (1890), 46. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1308 (1890), ss. 834-846.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1309 (1891), 47. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1309 (1891), ss. 866-878.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1310 (1892), 48. Sene, Tertib Eden:

- Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1310 (1892), ss. 878-891.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1311 (1893), 49. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1311 (1893), ss. 904-917.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1312 (1894), 50. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1312 (1894), ss. 922-935.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1313 (1895), 51. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Amire, (1313/1895), ss. 962-976.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1314 (1896), 52. Sene, Tertib Eden: Sicill-i Ahval Daire-i Umumisi, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, (1314/1896), ss. 968-982.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1315 (1897) Senesine Mahsus, 53. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası, (1315/1897), ss. 604-615.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1316 (1898) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 54. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası ve Mahmut Bey Matbaası, 1314 (1898), ss. 733-746.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1317 (1899) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 55. Sene, İstanbul: Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Matbaa-i Amire, 1315 (1899), ss. 701-712.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1318 (1900) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 56. Sene, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası-Serviçen Matbaası, 1316 (1900), ss. 741-753.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1319 (1901) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 57. Sene, İstanbul: Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Malumat-Tahir Bey Matbaası, 1317 (1901), ss. 805-817.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1320 (1902) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 58. Sene, İstanbul: Darü't-Tibaatü'l-Amire, 1318 (1902), ss. 820-833.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1321 (1903) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 59. Sene, İstanbul: Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şurekası, 1319 (1903), ss. 880-894.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1322 (1904) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 60. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şurekası, 1320 (1904), ss. 900-914.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1323 (1905) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 61. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1321 (1905), ss. 974-988.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1324 (1906) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 62. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1322 (1906), ss. 1038-1052.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1325 (1907) Sene-i Hicriyesine Mahsus, 63. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1322 (1907), ss. 1034-1048.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1326 (1908) Sene-i Hicriyesine Mah-

sus, 64. Sene, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1323 (1908), ss. 1034-1048.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1326 (1910) Sene-i Maliyesi, 65. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, (1326/1910), ss. 132-151.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1327 (1911) Sene-i Maliyesi, 66. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, 1327 (1911), ss. 146-165.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1328 (1912) Sene-i Maliyesi, 67. Sene, İstanbul: Selanik Matbaası, 1328 (1912), ss. 142-160.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1333-1334 (1918) Sene-i Maliyesi, 68. Sene, İstanbul: Hilal Matbaası, 1334 (1918), ss. 174-184.

Diğer Kaynaklar

Aydın, Mehmet, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahûdi Cemaatleri", *SÜİFD*, Sayı XIV, Güz 2002, Konya, 2002, ss. 5-26.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri", *Vakıflar Der.*, c. 4, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958, ss. 249-261.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Ankara: Doğu Matbaası, 1958.

Bebiroğlu, Murat, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, (ed.: Cahit Külekçi), İstanbul, 2008.

Beydilli, Kemal, *II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830)*, Türkçe Yayınlayanlar: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995.

Braude, Benjamin, "Fundation Myths of the Millet System" , *Christians and Jews in the Ottoman Empire, Vol. I*, Ed.: Benjamin Braude ve Bernard Lewis, New York, London: Holmes-Moyer Pub., 1982, ss. 69-88.

Braude, Benjamin, "Millet Sisteminin İlginç Tarihi", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 245-254.

Danon, Abraham, "The Karaites in European Turkey. Contributions to Their History Based Chiefly on Unpublished", *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 15, No. 3 (Jan., 1925), ss. 285-360.

Doğan, Hatice, *Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul: Gözlem Yay., 2003.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Ankara: Andaç Yay., 2003.

Franco, M., *Essai sur l'Histoire des Israelites de l'Empire Ottoman*, Paris: Libraire A. Durlacher, 1897.

Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul: Gözlem Yay., 1995, ss. 16-33. Ayrıca bkz. Naim Güleriyüz, *Türk Yahudileri Tarihi-I (20. yüzyılın başlarına kadar)*, İstanbul: Gözlem Yay., 1993.

Gibb H. A. R. – Bowen, Harold, *Islamic Society and the West, Vol. I, part II*, Oxford: Oxford University Press, 1957.

Güleriyüz, Naim, "Hahambaşılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, ss. 494-495.

Güleriyüz, Naim, *İstanbul Sinagogları*, İstanbul: Ajans Class, 1992.

- Hahamhane Nizamnamesidir*, Düstur, tertib-i evvel, cüz-ü sani, Dersadet: Matbaa-i Amira, 1289, ss. 962-975.
- Heyd, Uriel, "The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century", *Oriens*, Vol. 6, No. 2 (Dec. 31, 1953), ss. 299-314.
- Jacoby, David, "Yahudiler: Himaye, Bölünmeler, Ayrımcılık", *Konstantinopolis 1054-1261*, Derleyenler: Alain Ducellier-Michel Balard, İstanbul: İletişim Yay., 2002, ss. 169-180.
- Kamen, Henry, "The Mediterranean and the Expulsion of Spanish Jews in 1492", *The Past and Present Society*, No. 119 (May, 1988), ss. 30-55.
- Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yay., 2004.
- Küçük, Cevdet, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 208-216.
- Marx, Alexander, "The Expulsion of the Jews from Spain", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 20, No. 2 (Jan., 1908), ss. 240-271.
- Refik, Ahmet, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Refik, Ahmet, *Onbirinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1592-1688)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Refik, Ahmet, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, haz.: Abdullah Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987.
- Schneider, Alfons Maria, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, c. XVI, S. 61, 62, 63, 64, Ankara: T. T. K. Bas. , 1952, ss. 38-49.
- Sevilla-Sharon, Moshe, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yay., 1992.
- Seyfeli, Canan, " Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryanî Kadim Kilisesi Örneği", *Süryanîler ve Süryanîlik I*, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss.251-265.
- Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryanîler (1847-1918)", *Süryanîler ve Süryanîlik I*, (Haz.: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Ankara: Orient Yay., 2005, ss. 49-140.
- Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler: Tur-Abdin Bölgesi", *Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri*, 19-20 Haziran 2003, Midyat-Mardin, 2003.
- Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", *Milel ve Nihal*, c. 1, S. 1, Aralık 2003, ss. 125-156.
- Seyfeli, Canan, "The Administrative Structure of the Syrian Al-Kadim Church during the Ottoman Empire", *IX. Symposium Syriacum du 20 au 23 Septembre 2004*, Université Saint-Esprit de Kaslik, Jounieh-Liban, 2004.) Sempozyumda sunulmuş bildiri.
- Seyfeli, Canan, *İstanbul Ermeni Patrikliği, Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı*, Ankara: Aziz Andaç Yay., 2005.
- Sharf, Andrew, "Constantinople", *Encyclopaedia Judaica, Second Edition*, Volume 8, ss. 245-246.
- Shaw, Stanford, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 307-

321.

- Shmuelevitz, Aryeh, "Millet Sistemi ve Musevi Cemaati", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), c. 4 (Toplum), Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, ss. 322-325.
- Tcholakian, Hovhannes J., *L'eglise Armenienne Catholique En Turquie*, İstanbul: Ohan Mat. , 1998.
- Tudela'lı Benjamin, "Seyahatname", *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia*, Çev.: Nuh Arslantaş, 2. baskı, İstanbul, 2009.
- Veinstein, Gilles, "Fetihten Sonraki Osmanlı Millet Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler", *I. Uluslar arası İstanbul'un Fethi Sempozyumu*, İstanbul, 24-25 Mayıs 1996, ss. 137-142.

The Chief Rabbinate in the Ottoman State Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) (1847-1918)

Citation/©: Seyfeli, Canan, (2010). The Chief Rabbinate in the Ottoman State Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) (1847-1918), *Millet ve Nihal*, 7 (1), 95-136.

Abstract: The subject of this article is related to conditions of the chief rabbinate between 1847 and 1918 in Ottoman State. I referenced to the Ottoman State Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) appeared in 68 issues. The aim is to draw a picture of the jews and their chief rabbinate in Ottoman official publications and to contribute to the understanding of the Ottoman jews, regarded as a seperate 'nation (millet)'. As a result, the Chief Rabbinate is recorded in whole issues recording non-muslims from the first to the last issue. Ottoman jews were administrated in accordance with the principle "keeping the pre-conquest structure". They were admitted a different nation in the period of Fatih Mehmet II to Kanuni (1453-1525) with two chief rabbis. But there hadn't been a chief rabbi until the appointment in 1835, which was according to jews's application. Thus, Ottoman jews were consisting of many communities and each had a seperate chief rabbi. Because of that, they did not want the administration of uni-chief rabbi, responsible to Ottoman, or else their own rabbi to be the chief rabbi.

Key Words: Ottoman State, Jews, Judaism, Chief Rabbinate, Ottoman State Annuals, non-muslims, the Administration of nation (millet).

